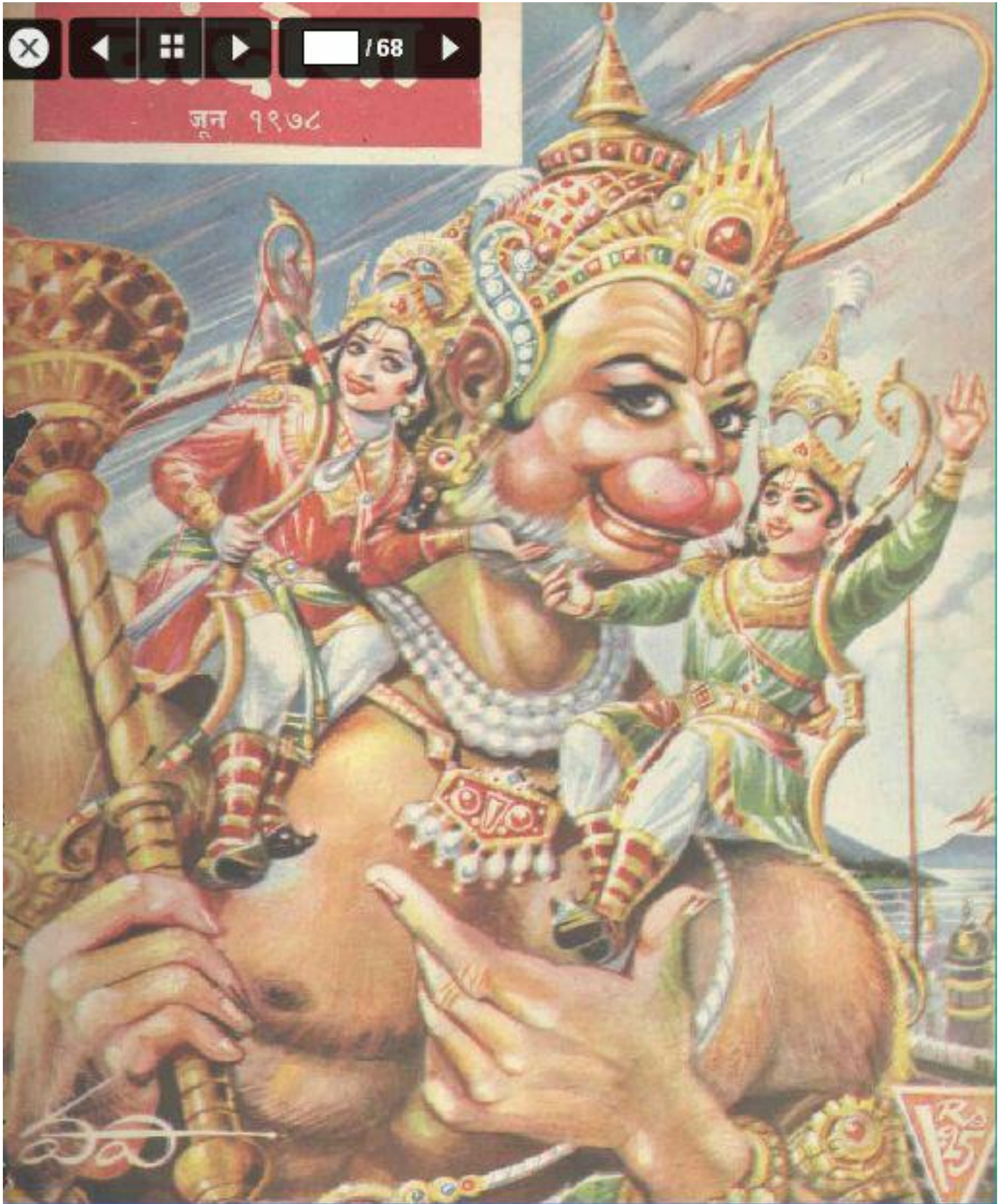

/ 68
जून १९७८

अमरवाणी

सुखदुःखे भयक्रोधौ,
लाभालाभौ, भवाभवौ,
यच्च किंचित् तथा भूतम्
ननु दैवस्य कर्मतत् ॥ १ ॥

[कारण न दिसता घडून आलेले सुखदुःख, भय व क्रोध, लाभ व हानी आणि जन्म व मरण ही सर्व दैववशात घडलेली असतात.]

ऋषयो प्युग्रतपसो
दैवे नाभिप्रपीडिताः
उत्सृज्य नियमां स्तीव्रान्
भ्रश्यन्ते काम मुन्युभिः ॥ २ ॥

[अत्यंत उग्र तपश्चर्या करणारे ऋषी मुनीसुद्धा दैववशात तपश्चर्येचे सर्व यमनियम भंग केल्यामुळे कामवश होऊन भ्रष्ट होतात.]

असंकल्पित मे वेह
य दशस्मात् प्रवर्तते
निवर्त्यारंभ मारब्धं
ननु दैवस्य कर्मतत् ॥ ३ ॥

[प्रयत्नपूर्वक सुरू केलेले काम थांबवून, अकस्मात, कधीही कल्पनेत न आलेले काम सुरू करणे हे दैवच म्हटले पाहिजे.]

कावळा आणि घुबड

[५८]

राजा व त्याचे चारही मंत्री यांचा स्थिरजीवीच्या बोलण्यावर विश्वास बसला. म्हणून रक्ताक्षीने स्थिरजीवीवर विश्वास करणे धोक्याचे आहे, असे सांगितले असून-ही दुर्लक्ष करून ते स्थिरजीवीला आपल्या गुप्त निवासस्थानी घेऊन गेले.

वाटेत स्थिरजीवी मनात म्हणाला– "एकटचा रक्ताक्षीने माझ्या मनातला हेतू ओळखला. इतरांनी भाग्य फुटके म्हणून त्याच्या सल्ल्याची पर्वा केली नाही."

सर्व डोंगरातल्या गुहेत पोचल्यावर अरिमर्दन म्हणाला–"स्थिरजीवी आपला हितैषी आहे. त्याला रहायला आपल्या किल्ल्यात त्याला आवडेल ती जागा द्या."

ते ऐकून स्थिरजीवी मनातल्या मनात म्हणाला–"आपण आलो आहो, या सर्वांचा सर्वनाश करण्याकरिता. किल्ल्यात राहालो तर यांना सर्व कळेल. मुख्य करून रक्ताक्षी व त्याचे अनुयायी हजार डोळ्यांनी आपल्यावर नजर ठेवतील. त्यापेक्षा किल्ल्याच्या दाराजवळच राहलो, तर किल्ल्यात घाईच्या कामाने येजा चालली असतां आपल्याकडे कोणाचं लक्षही जाणार नाही. आपले कारस्थान यशस्वी होईल."

असा विचार करून तो अरिमर्दनला म्हणाला–"महाराज! आपण किती उदार विचाराचे आहां! मला किल्ल्याच्या फाटकाजवळ थोडीशी जागा दिलीत तरी पुरे."

अरिमर्दनाने स्थिरजीवीची नम्रता पाहून खूषीने, त्याने इच्छिल्याप्रमाणे व्यवस्था करून दिली. त्याची प्रकृती लौकर सुधारावी यासाठी पौष्टिक आहाराची व्यवस्था करून देण्यात आली. थोड्याच दिवसात स्थिरजीवीची प्रकृती छान सुधारली.

आपल्या सल्ल्याविरुद्ध स्थिरजीवीची व्यवस्था केलेली पाहून रक्ताक्षी राजाला म्हणाला–"सोन्याची शीट घालणाऱ्या पक्ष्याला सोडणारा राजा आणि मंत्र्यासारखे आपण अविवेकाने वागत आहां."

"काय ती गोष्ट, ऐकू दे तरी?" राजाने व मंत्र्याने विचारल्यावर त्यांना रक्ताक्षीने सांगितली ती गोष्ट अशी :

एकदा एका डोंगराच्या दरीत एक पक्षी रहात असे. तो सोन्याची शीट टाकी. एक शिकारी ती विचित्र गोष्ट पाहून फार चकित झाला. आपण जाळे टाकून त्याला पकडून आपल्याजवळ ठेवले आणि ते कळले तर राजा आपल्याला शिक्षा करील या भीतीने शिकारी त्याला धरून राजाकडे गेला व म्हणाला–"महाराज! या पक्ष्याची शीट म्हणजे शंभर नंबरी सोने आहे. मी आपल्याला एक भेट म्हणून देण्यासाठी या पक्ष्याला घेऊन आलो आहे."

राजा मंत्र्यांना म्हणाला–"आश्चर्यच आहे! हे काय आहे, पाहू या का?"

"महाराज, पक्षी आणि तो सोन्याची शीट टाकतो, कोणी कधी ऐकलं आहे का? आपला या मूर्ख माणसाच्या बोलण्यावर विश्वास कसा काय बसला?" मंत्री म्हणाले.

म्हणून राजाने त्या पक्ष्याला सोडून दिले.

अरिमर्दन आणि त्याचे मंत्री ती गोष्ट ऐकूनही आपला विचार न बदलतां स्थिर-जीवीचा जास्तच आदर करीत राहिले.

तेव्हा रक्ताक्षी आपल्या अनुयायांना गुप्तपणे म्हणाला–"हे राज्य नष्ट होणार आहे. याचा शेवट जवळ येऊन ठेपला आहे. राजाचे व मंत्र्याचे रक्षण करणे अशक्य आहे. त्यांच्या हिताचं सांगावे ते त्यांना पटत नाही. थोडा वेळ मध्यंतरी मिळतो आहे, किल्ला सोडून निघून जाऊ या. शत्रू कधी खरा मित्र असू शकतो का? मागे एक गुहा बोलत असे म्हणे."

"गुहा बोलत असे?" अनुयायांनी विचारतां रक्ताक्षी गोष्ट सांगू लागला :

एका दाट अरण्यात खरनख नावाचा एक सिंह रहात असे. एकदा तो अरण्यभर सबंध दिवस फिरला तरी त्याला खायला शिकार मिळाली नाही. उपासामुळे त्याचा जीव कासावीस होत होता. सूर्यास्ताची वेळ होती. त्याला एक मोठी गुहा दिसली.

रात्री या गुहेत नक्कीच कोणी तरी प्राणी येऊन राहील. तेव्हा त्याला धरून त्याची शिकार करतां येईल, असा विचार करून तो सिंह त्या गुहेत शिरून पडून राहिला.

त्या गुहेत एक कोल्हा रहात असे. काही वेळाने कोल्हा आला आणि हाक मारू लागला–"ए गुहे! अग ए गुहे!"

काही वेळ थांबून कोल्ह्याने पुन्हा हाक मारली. परंतु उत्तर आले नाही.

कोल्हा गुहेला तिसऱ्यांदा हाक मारून म्हणाला–"मी रात्री येईन तेव्हा माझी हाक ऐकून तू 'ओ' देशील असं आपलं ठरलं होतं, विसरलीस का? तू आपलं वचन पाळलं नाहीस तर मी त्याच अटीवर दुसऱ्या गुहेत जाऊन राहू लागेन."

ते ऐकून सिंह विचार करू लागला, ही गुहा हाक मारली की उत्तर देत असावीशी दिसते. मी बोललो नाही तर कोल्हा निघून जाईल आणि मला उपाशी मरावे लागेल. असा विचार करून सिंह म्हणाला–"ओ!" त्याने "ओ" म्हटल्याबरोबर गुहा दुमदुमली.

कोल्हा हंसून म्हणाला–"अस्सं होय! गुहा बोलते हे कधी कोणी ऐकलं आहे का?" असे म्हणत तो पळून गेला.

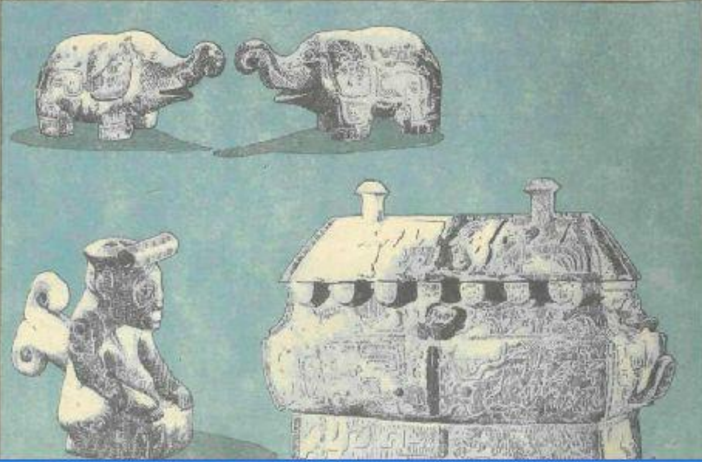

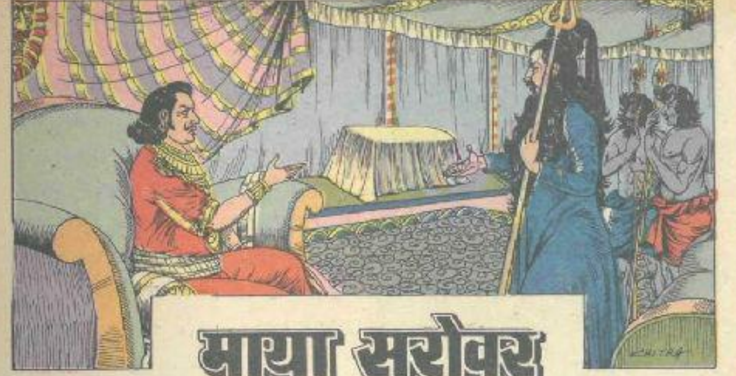
१९६. यिन राजाची समाधी

चीन देशातील होनान प्रांतात अन्यांगजवळ ई. स. पू. १२व्या शतकाचा प्रारंभ झाला त्यावेळच्या यिन राजाच्या समाधीचा शोध लागला आहे. तिला टाकीने साफ केलेले नाही. समाधीच्या आत कांश्याच्या सापडलेल्या वस्तूवर कोरलेली नावे पाहिल्यावर ती यिन वंशातील वुटिंग याच्या राणीची असावी, असे दिसते. (यिन राजवंशाचा काळ ई. स. पू. १६ ते ११ शतकांच्या दरम्यान मानतात.)

या समाधीत सुमारे २०० कांश्याची भांडी सापडली आहेत. त्यापैकी ७० टक्के पेयपात्रे आहेत. ह्यांच्यातली मोठी जोडया जोडयांनी आहेत. त्यांच्यावर प्राण्यांची डोकी रेखाटलेली आहेत.

समाधीत ४०० जेडच्या आणि दगडी वस्तू आहेत. त्यांच्यात दहा माणसांच्या मूर्ती आहेत. त्यांच्यावरुन त्या काळातील पोशाख आणि वस्त्र धारण करण्याची पद्धत कळते. विचित्र म्हणजे त्यांच्यात एक अर्धनारीश्वर मूर्तीसुद्धा आहे. इतर कला शिल्प म्हणजे वाघ, अस्वले, हत्ती, बैल, मेंढरे, घोडे, माकडे, पोपट, घारी वगैरे प्राण्यांची चित्रे आहेत.

माया सरोवर

[२८]

[मायासरोवरेश्वराने चोरासारखे झाडाआड लपून जयशीलच्या गळयात फास टाकला. तो तोडून टाकण्याच्या बेतात जयशील असता मायासरोवरेश्वर थोडा नीट बोलला. नंतर तो, कांचनमाला, जयशील व केतू मायासरोवराकडे निघाले. ती बातमी सिद्धसाधकाला नरभक्षक जातीच्या लोकांकडून कळली. पुढे–]

नरभक्षकांनी सर्व सांगून विचित्र हत्तीवर बसून जाणाऱ्या व्यक्तीविषयी आणि बरोबर धरून घेऊन जात असलेल्या माणसाविषयी वर्णन केल्यावर सिद्ध-साधकाला आपला मित्र जयशील संकटात सापडला असल्याचे सहजी कळले. परंतु त्याच्या बरोबर असलेली ती तरुण स्त्री कोण असावी, हे त्याच्या लक्षात आले नाही.

नरभक्षकांनी सांगितलेले वृत्त ऐकून कनकाक्ष महाराज चकित झाले. त्यांना सिद्धसाधक म्हणाला–"महाराज, आतां मला निरोप द्या. माझा मित्र जयशील याला धरून घेऊन ते दुष्ट मायासरोवरा-कडे चालले आहेत. इतका शूर व पराक्रमी माणूस त्यांच्या हातात कसा सापडला हे मला कळत नाही. त्याला सोडविण्यासाठी मी धावलेच पाहिजे."

असे म्हणत तो वनमाणसाच्या खांद्यावर चढून बसला.

कनकाक्ष महाराज त्याला म्हणाले– "साधका, त्याच्या रक्षणाची जबाबदारी माझ्यावर सुद्धा आहेच! मी सुद्धा येतो. आपण जास्त वेळ न घालविता, ते मायासरोवर कोठे आहे, शोधून काढले पाहिजे. तू या जलवृकाला त्याची वाट विचारून कां घेत नाहीस?"

सिद्धसाधकाने जलवृकाकडे वळून त्याच्या छातीवर आपले शूल ठेवीत त्याला विचारले–"कायरे जलवृका? तू माझा विश्वासपात्र नोकरच आहेस ना की

काढून घेण्यासाठी हेर म्हणून आला आहेस?"

तो प्रश्न ऐकून जलवृक थोडादेखील भ्याला नाही. त्याने आपली दगडी गदा सिद्धसाधकाच्या पायाजवळ ठेवली व म्हणाला–"मालक, खरा जलवृक दिलेले वचन कधी भंग करीत नाही, तसे वचन भंग करणाऱ्याची आम्ही पाण्यातला कोल्हा म्हणून शिकार करतो. मी आपला सेवक व दास आहे!"

"तर मग सांग, मायासरोवर कोठे आहे?" सिद्धसाधकाने त्याला विचारले.

"मालक! मी याविषयी पूर्वीच सांगितले होते, ते सरोवर कोठे आहे, हे मी सांगितले तर माझे डोके फुटून जाईल. सरोवराच्या राजाने व आमच्या राजाने मिळून आमच्या जातीच्या सर्वांना दिलेला तो एक शाप आहे." दीनमुद्रेने जलवृक म्हणाला.

ते ऐकून साधक मोठ्याने हसून म्हणाला–"त्या मूर्ख पाणपक्ष्याला शाप देण्याची शक्ती असती तर तो हंसांच्या रथातून खाली घसरून पडला असता का? आणि नरभक्षकांच्या रांजणातल्या उकळत्या पाण्यात पडला असता का? तेव्हा हे कारण माझ्या जवळ सांगू नकोस."

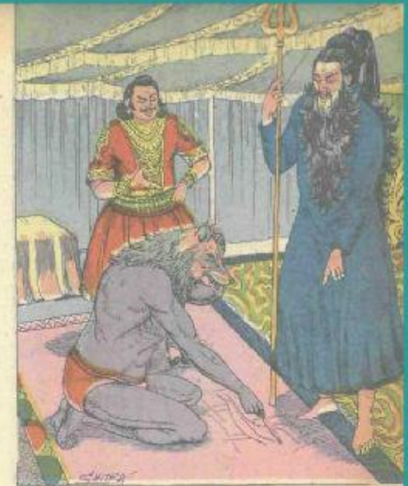
जलवृक आपादमस्तक थरथर कापत

आपल्याला माझ्या बोलण्यावर विश्वास होत नाही, तेव्हा मला मरण टळणे शक्य नाही. तेव्हा मी तोंडाने न सांगता नकाशा काढून सुचविले तर कदाचित मी वाचेन, असे वाटते. म्हणून प्रयत्न करून पाहातो." असे सांगून तो झाडाची एक वाळकी काडी घेऊन आला.

"अरे लांडग्या शिपाया! तुझ्यावर तसे मोठे प्राणसंकट म्हणशील तर एकही नाही. मी महाकालाचा भक्त आहे. यदाकदाचित् तू म्हणतो आहेस तसे तुला मरण आलेच तर तुला मी क्षणार्धात कैलासलोकी पाठवून तेथे तुला सुखी करण्याची व्यवस्था करीन." आपले शूल उचलून आकाशाकडे नाटयपूर्ण दृष्टीने पहात साधक म्हणाला.

जलवृक, काही उत्तर न देता काडीने जमिनीवर रेघोटया काढू लागला. आणि मधूनमधून ओरडू ही लागला–"बापरे, डोके फुटू लागलेसे वाटते आहे, काळीज तुकडेतुकडे होणारसे दिसते आहे!"

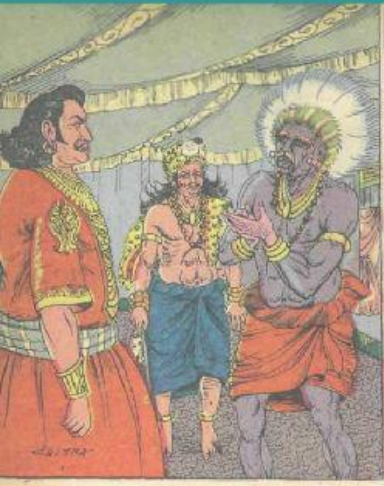
कनकाक्ष महाराज जलवृकाच्या नजीक जाऊन साधकाला म्हणाले–"साधका! मी आपल्या मुलांना संरक्षणासाठी बरोबर पाठवायला हवे होते तेवढे अंगरक्षक पाठविले नाहीत आणि त्यांना जंगलात जाऊ दिले. त्यामुळे एकामागून एक किती

हा पाणलांडगा खरोखरच डोके फुटून मरणारसे दिसते आहे!"

"महाराज, हा आहे मूर्ख! महाकालाचे दर्शन होऊन त्याची कृपा झाल्याशिवाय कोणत्या मानवाला अशी शक्ती प्राप्त होईल? शक्यच नाही!" असे सांगून जमिनीवर काढलेल्या रेघोटयांकडे लक्षपूर्वक पहात साधकाने जलवृकाला विचारले– "काय रे, बहाद्दरा! या उभ्या रेषा काय आणि वाकडया तिकडया रेषा काय?"

जलवृक राक्षस मान वर न उचलता थरथर कांपत म्हणाला–"मालक, या रेषा दोन्ही बाजूंच्या टेकडया. या रेषा म्हणजे

एका टेकाडावर आहे. त्या झाडावर चढून टोकाच्या फांदीवर जाऊन एकदा पूर्वेकडे आणि नंतर पश्चिमेकडे पाहल्यावर उत्तरेकडे पाहिले तर मायासरोवर दिसेल!" असे म्हणत तो दोन्ही हातांनी डोके घट्ट धरून मोठ्याने ओरडला–"गुपित सांगितले, मालक! डोके फुटू लागले आहे, मेलो...!" आणि जमिनीवर बेशुद्ध होऊन पडला.

सिद्धसाधकाने लगेच खाली वांकून जलवृकाच्या नाकातोंडाजवळ हात नेऊन श्वासोच्छ्वास चालू आहे की नाही, पाहिले व म्हणाला–"महाराज! अंधविश्वास डोक्यावर चढल्याचा जो परिणाम होतो त्याचं प्रत्यक्ष प्रमाण म्हणून हा जलवृक समोर आहे! शापाच्या भीतीने हा फक्त बेशुद्ध होऊन पडला आहे." असे सांगून बाजूला गंमत पहात उभे असलेल्या नरभक्षकांना म्हणाला–"अरे, पळा आणि पांचसहा मडकी भरून पाणी घेऊन या!" परंतु नरभक्षक त्या जलवृकाकडे आशाळभुतासारखे पाहात राहिले. त्यांच्या मनातला हेतू ओळखून आपले शूल वर उचलून सिद्धसाधक दरडावून म्हणाला–"मूर्खांनो! माझी आज्ञा ऐकलीत की नाही? मग जागचे हलत कां नाही?"

नरभक्षकांच्या नायकाने खूण करताच त्यांचा ज्योतिषी पुढे येऊन कनकाक्ष महाराजांना साष्टांग नमस्कार करीत म्हणाला– "आम्ही खोल जंगलात राहणारी आपली प्रजा आहो! आम्हांला कोणाशी कसं बोलायचं कळत नाही. आपण महाराज आहां आणि आपली आज्ञा सर्वांनी मान्य केली पाहिजे. या भुतांच्या नायकाला आपण बाजूला सारावे आणि या जल-राक्षसाला आमच्या हातात द्यावे; आपलं नाव काढून आम्ही याला खाऊं."

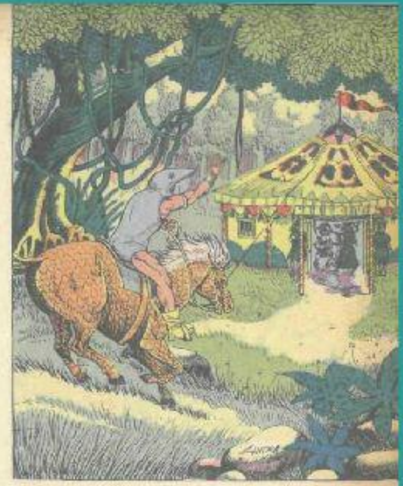
म्हाताऱ्या ज्योतिष्याचं बोलणं संपण्या-पूर्वीच साधकाने त्याची शेंडी पकडली व शूल त्याच्यावर रोखून म्हणाला–"कायरे, नर-भक्षक क्रूर जंगली जनावरा! मी तुला माझ्या महाकालासमोर आतां बळी देऊन तुझ्या नरभक्षकांसमोर तुला खायला फेंकतो!"

सिद्धसाधक असे म्हणत शूल ज्योति-ष्याच्या छातीत भोसकणार इतक्यात दुरून जलाश्वावर बसून भरधाव येत असलेला सर्पनख ओरडला–"सिद्धसाधका, घाई करू नकोस! आपणाला मायासरोवरातील जलवृकराक्षसांशी युद्ध करावे लागणार आहे." नंतर जवळ येऊन म्हणाला– "हे नरभक्षक आपल्या मदतीला आले तर प्रयत्न करून पाहिले पाहिजे!"

सर्पनखाचा आवाज ऐकल्याबरोबर साधकाने मान वळवून त्या बाजूला पाहिले. त्याने शूल खाली ठेवले. त्याचा हात थोडा सैल झालेला पाहून नरभक्षकांचा तो ज्योतिषी चटदिशी बाजूला सरकला आणि आपल्या लोकांच्या घोळक्यात मिसळला.

सर्पनख जवळ आला आणि घोड्यावरून उतरून जमिनीवर मेल्यासारखा पडलेल्या जलवृकाकडे पाहून म्हणाला–"साधका, याला परलोकी पाठविलेस का? अरे, हा तुझा स्वामिभक्त गुलाम नाही का?"

"होय, विश्वासपात्र नोकरच आहे! परंतु याचा तुमच्या राजावरच नव्हे तर सरोवरेश्वराच्या मंत्रशक्तीवरही विश्वास आहे. कोणता तरी शाप आहे म्हणे. सरो-वराकडे जाण्याची वाट दाखविण्यासाठी जमिनीवर रेघा काढल्यावर जमिनीवर आदळला." सिद्धसाधक म्हणाला.

मध्यंतरी कनकाक्ष महाराजांचे सैनिक मोठमोठी भांडी भरून पाणी घेऊन आले व त्यांनी जलवृकराक्षसाच्या अंगावर ते ओतले. थंडगार पाणी अंगावर पडतांच त्याची हालचाल सुरू झाली व डोळे उघडून पाहल्याशिवायच तो ओरडू लागला–"मी कोठे आहे? नरकात की सरोवरात?"

सिद्धसाधकाने त्याच्या पाठीवर एकदां जोराने लाथ मारली व म्हणाला–"जलवृक बहाद्दरा! तुला शापमुक्ती मिळाली. तुला मी जिवंत केले, ऊठ!" ते ऐकताच जलवृक उठून बसला. सर्पनख मनाचे समाधान झाल्यासारखा मान हलवून, राजाच्या शिपायांकडे व कनकाक्ष महाराजांकडे पाहून

म्हणाला–"वैद्यदेव हंसरथातून उडत जात असता त्यांनी सांगितल्यावरून कळलं. हेच, नाही का ते हिरण्यपूरचे कनकाक्ष महाराज?"

महाराज इतका वेळ सर्पनखाचा तो विचित्र वेष आणि तो ज्या घोड्यावर चढून आला होता तो जलाश्व दोघांकडे आश्चर्यं करीत पहात होते. आतापर्यंत ते गप्प होते, परंतु सर्पनख म्हणाला ते ऐकून त्यांनी विचारले–"कोण वैद्यदेव? माझ्या राज्यातले नागरिकच ना?"

"महाराज, मला ते सर्व माहीत नाही. परंतु ते माझ्याबरोबरच निघाले आणि पाठोपाठ येतच आहेत, या बाजूला."

"साधका, तुला माहीत आहे का रे हा वैद्यदेव कोण हे?" कनकाक्ष महाराजांनी विचारता सिद्धसाधक काही वेळ विचारात पडला. शेवटी म्हणाला–"महाराज, त्या वैद्यदेवाविषयी मायासरोवरात आमचे परम शत्रू जलवृक राक्षसांना अगर मायासरोवरेश्वराच्या अनुयायांना माहीत नाही असे ते एक गुपित आहे. तो जयशीलासारखाच अमरावतीचा राहणारा आहे."

"अमरावतीचा राहणारा आहे का जयशील? त्या देशाचा राजा रुद्रसेन हा माझा शत्रू आहे. मी संकटात आहे, हे कळताच तो स्वारी करण्याच्या तयारीत असल्याचे मला हेरांकरवी कळले आहे." कनकाक्ष महाराज म्हणाले.

"महाराज, जयशीलच्या इमानावर संशय करण्याचे कारण नाही. तो कोणत्याही देशाचा नागरिक असो, त्याने वचन दिले आहे आणि ते तो भंग करणार नाही. युवराज व राजकन्या यांच्या शोधार्थ तो आपल्याला मदतच करील. मी आपल्या देशाचा एक नागरिक या नात्याने हमी देत आहे!" सिद्धसाधक म्हणाला.

साधक बोलत असता तिकडे नरभक्षकांच्या घोळक्यात काहीतरी गडबड झाल्यासारखा संशय आल्यावरून साधकाने

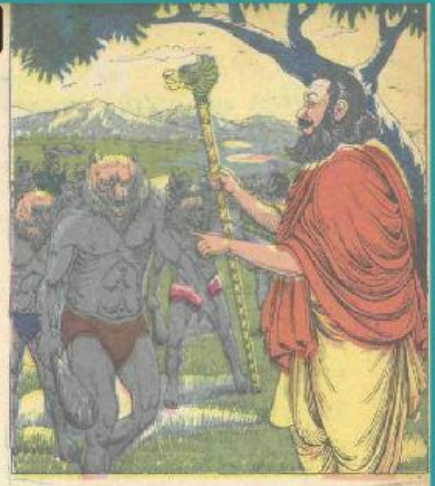
बिबळ्या आणि त्यांचा मांत्रिक त्याच्या जवळ धावत येऊन म्हणाले–"आपल्या सारखे चार जण दहाबारा जलवृक राक्षसांबरोबर युद्ध करीत आहेत. आम्ही त्यांच्या मदतीला जाऊ म्हणता का? थोडा आहार आम्हांला मिळेल?"

ते ऐकताच सर्पनख आपल्या घोड्यावर चढला व म्हणाला–"साधका, ते म्हणजे वैद्यदेव, माझा धाकटा भाऊ सर्पस्वर आणि हंसरथ चालविणारा सरोवरेश्वराचा अंगरक्षक!" असे म्हणत त्या दिशेने त्याने आपला घोडा सोडला.

"जय महाकाल!" असा जयघोष करून साधक आपल्या वनमाणसाच्या खांद्यावर बसला व कनकाक्ष महाराजांना म्हणाला–"महाराज, प्रथम त्या जलवृक राक्षसांच्या हातून आपल्या लोकांना वांचविले पाहिजे." असे म्हणत सर्पनखापाठोपाठ तोही निघाला.

"अरण्यरक्षक देवा! आतां तूच आमची भूक भागवायला मार्ग दाखव!" असे म्हणत नरभक्षकांचा घोळका त्या दोघांच्या पाठोपाठ धावला.

सर्पनख व सिद्धसाधक येऊन पोचले त्यावेळी घोड्यावर बसून सर्पस्वर आपल्या तलवारीने जलवृक राक्षसांना भोसकायला प्रयत्न करीत होता. परंतु जलवृक निसटून

स्वतःचा बचाव करीत वैद्यदेव म्हणून ओळखला जाणाऱ्या देवशर्माला आणि हंसरथ हाकणाऱ्याला आणि लंगड्या मंगलवर्माला जिवंत धरण्याचा प्रयत्न करीत होते. परंतु देवशर्मा त्यांना आपल्या हातातल्या वज्रमूठ असलेल्या दंडाने अडवीत दरडावून सांगत होता–"अरे मूर्खांनो! संभाळा, हा दंड म्हणजे नुसती काठी नसून याच्या टोकाला जी अणी बसविलेली आहे ती विषाची आहे."

तेवढ्यात तेथे सिद्धसाधक व सर्पनख येऊन पोचले. दुरून नरभक्षक व राजाचे सैनिक आरोळ्या देत त्याच बाजूला येत होते. त्यांना पाहून मागे पळून जाण्याच्या विचारात असलेल्या जलवृक राक्षसाचा

नायक त्यांना म्हणाला–"थांबा! आपल्या महाराजांची आज्ञा आहे की, यांना जिवंत धरून आणता आले नाही तर ठार करा!" असे म्हणत तो आपली दगडी गदा फिरवीत देवशर्माच्या डोक्यात मारायला धावला.

देवशर्मा एकच पाऊल मागे जाऊन म्हणाला–"तुझं मरण तुझ्या कपाळी लिहिलं आहे, त्याला आता मी काय करणार?" आणि त्याने आपल्या हातातल्या वज्रदंडाची अणी त्या जलवृक नायकाच्या अंगाला लावली मात्र तो एक किंकाळी फोडून तत्क्षण जमिनीवर लोळू लागला.

नंतर देवशर्मा आपला वज्रदंड वर उचलून सर्व जलवृकांना उद्देशून म्हणाला– "अरे, पाण्यातल्या लांडग्यानो, प्रत्यक्ष पाहिलात, मी सावध केलं असून फिकीर न केल्याचा परिणाम! सरोवरातल्या माया-सरोवरेश्वराची मुलगी पद्ममुखी हिला किंवा कांचनमालेला थोडा जरी अपाय झाला तर तुमच्या राजासकट तुम्हांला सर्वांना यमलोकी जावे लागेल. खबरदार!"

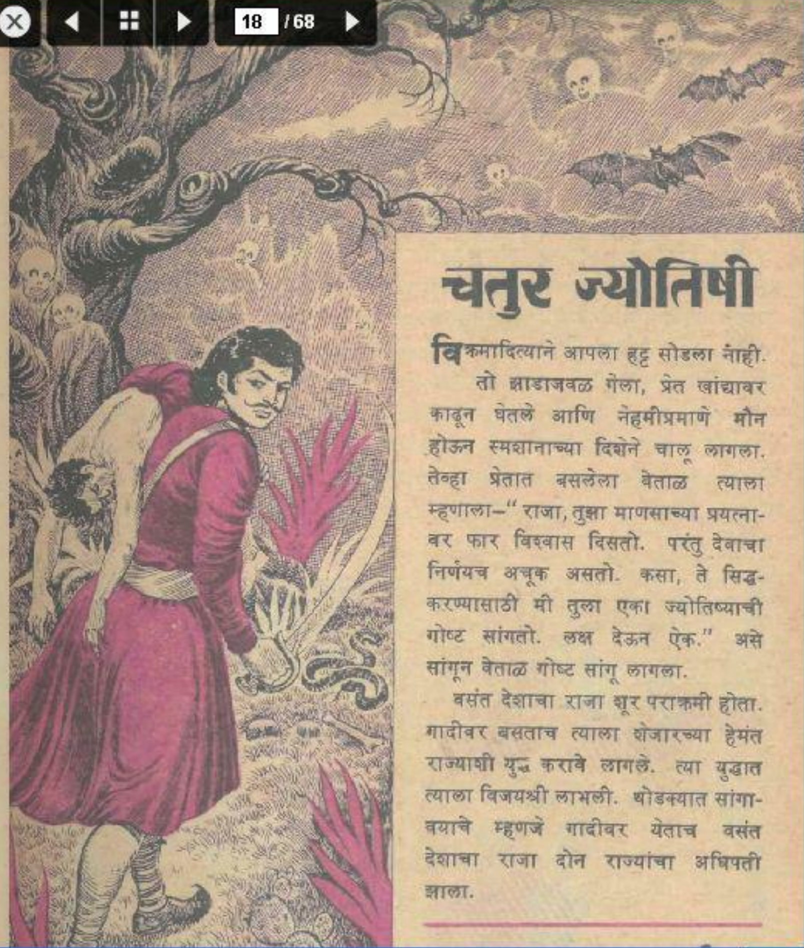
जलवृकराक्षस ते ऐकून इतके भ्याले की जंगलाच्या वाटेने पळाले आणि मागे वळूनही पाहिले नाही. सर्पनख घोड्या-वरून उतरून देवशर्माच्या जवळ जाऊन म्हणाला–"वैद्यदेव! मायासरोवरेश्वर, कांचनमाला आणि जयशील हे जलवृक-राक्षसांकडून त्यांच्यावर येणाऱ्या संकटाची कल्पना नसल्यामुळे सरोवराच्या दिशेने चालले आहेत. त्यांना सावध रहायला सांगितले पाहिजे ना?"

"ते काम तुम्ही दोघां भावंडांनी आणि हंसरथ चालविणाऱ्या सरोवरेश्वराच्या अंग-रक्षकाने केले पाहिजे!" देवशर्मा म्हणाला.

सर्पनख आणि सर्पस्वर दोघांनी आपा-पल्या घोड्यांना टाचा मारल्या आणि भरधाव घोडे सोडले. अंगरक्षकाने झाडा-पलीकडे ठेवलेल्या हंसरथात चढून तो क्षणार्धात आकाशात वेगाने सोडला. नर-भक्षक उत्साहाने आरोळ्या मारीत पळ-णाऱ्या जलवृक राक्षसांचा पाठलाग करू लागले.

(क्रमशः)

चतुर ज्योतिषी

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा, तुझा माणसाच्या प्रयत्ना-वर फार विश्वास दिसतो. परंतु देवाचा निर्णयच अचूक असतो. कसा, ते सिद्ध-करण्यासाठी मी तुला एका ज्योतिष्याची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

वसंत देशाचा राजा शूर पराक्रमी होता. गादीवर बसताच त्याला शेजारच्या हेमंत राज्याशी युद्ध करावे लागले. त्या युद्धात त्याला विजयश्री लाभली. थोडक्यात सांगा-वयाचे म्हणजे गादीवर येताच वसंत देशाचा राजा दोन राज्यांचा अधिपती झाला.

वसंत देशाच्या राजाला विजय मिळाला खरा, परंतु दोन्ही देशांच्या प्रजेचे अपार नुकसान झाले. राजा तर थोर पराक्रमी वीर आणि त्याला युद्धात विजयप्राप्ती झालेली. म्हणून त्याच्या मनात इतर देश जिंकायची महात्वाकांक्षा उत्पन्न होणे साहजिक होते. ती कल्पना करूनच मंत्री घाबरला. त्याने दरबारी ज्योतिष्याला बोलावून राजाची जन्मपत्रिका पाहून भविष्य सांगायला सांगितले.

ज्योतिषी पत्रिका पाहून म्हणाला– "प्रधान! आपला राजा दोनच राज्यांवर राज्य करणार असा योग स्पष्ट आहे. त्याला पुन्हा युद्ध करावे लागले तर त्यात त्याचा पराभव तर होईलच, शिवाय तो दोन्ही राज्ये गमावून बसेल." हे सर्व राजाला ऐकू जाईल इतक्या मोठ्याने ज्योतिष्याने प्रधानाला सांगितले.

तेव्हा राजा म्हणाला–"म्हणजे माझा सर्व पराक्रम फुकट जाईल, म्हणता?"

"महाराज! युद्धात विजयश्री मिळते ती फक्त राजाच्या पराक्रमामुळेच मिळते का? सैन्य संचालन उत्तम प्रकारे व्हावं लागतं. कधीकधी चुकीच्या जागी स्वारी केली तर विजयश्री हातची जाते. या सर्वांहून महत्वाची गोष्ट म्हणजे देवाचा अनुग्रहसुद्धा असावा लागतो. तोच आपल्या पत्रिकेत नाही असे स्पष्टपणे दिसते आहे." ज्योतिषी म्हणाला.

प्रधान म्हणाला–"महाराज! आपला पराक्रम तरी व्यर्थ कां जावा? आपण

दरवर्षी द्वंद्वयुद्धाचे व इतर युद्धकलेचे सामने ठेवावे. इतर देशांच्या शूर योद्धयांना त्या स्पर्धेत भाग घ्यायला परवानगी द्यावी. जास्त काय, त्यांना निमंत्रणे पाठवून बोलवावे. अशा तऱ्हेने शूर पराक्रमी योद्धयांचा पराभव करून आपल्या शौर्याचे प्रदर्शन करावे." प्रधानाने सूचना केली.

राजाला तो सल्ला पसंत पडला. राजाने तसे करण्याचे ठरविले. सुरवातीला इतर देशाचे राजे व राजकुमार वसंत राजाशी द्वंद्वयुद्धात हारत. त्यांना त्या गोष्टीबद्दल अपमान भासू नये यासाठी वसंत देशाचा राजा त्यांचा सत्कार करून त्यांना निरोप देई. अशा पराक्रमीं वीराशी मैत्री असल्याचा त्यांनाही अभिमानच वाटे. म्हणून वसंत देशाचा राजा युद्धाला चालून आला तर त्याते त्यांना आनंदच वाटे.

अशी अनेक वर्षे लोटली. मध्यंतरी वसंत राजाच्या दरबारी ज्योतिष्याचा धाकटा भाऊ शमंतराजाच्या दरबारात दरबारी ज्योतिष्याच्या पदावर नेमला गेला

वसंत राजाला मूळबाळ नव्हते. शेवटी शेवटी त्याला एक मुलगी झाली. तिचे लग्नाचे वय झाले तेव्हा अनेक राजकुमार तिच्याशी लग्न करण्यास उत्सुक दिसले. कारण, एक तर ती सुंदर होती. दुसरं असं की दोन राज्यांना वारस तीच होती.

शमंत राजा तरुण होता. वसंत देशाच्या राजकन्येशी विवाह करण्याची इच्छा त्याच्या मनात होती. परंतु तो पराक्रमी नव्हता व

त्याचे राज्यदेखील लहानच होते. म्हणून इच्छा पुरी होण्याबद्दल त्याला विश्वासच होत नव्हता. परंतु निराश न होता त्याने आपल्या ज्योतिष्याला भविष्य विचारले.

ज्योतिष्याने शमंत राजाची जन्मपत्रिका पाहून त्याला तीन राज्यांचा अधिपती होण्याचा योग असल्याचे सांगितले व त्यासाठी त्याने वसंत देशाच्या राज-कन्येला मागणी घालण्यासाठी दूत पाठ-वायला सुचविले आणि ते मान्य नसल्यास युद्धाला तयार रहायला बजावून सांगायला सांगितले.

शमंत राजाने त्याप्रमाणे सांगून वसंत राजाकडे दूत पाठविला आणि गंमत अशी की वसंत राजाने काही न बोलता आपल्या मुलीचे लग्न शमंत राजाशी करून दिले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा, वसंत राजासारख्या प्रतापी राजाने त्याच्याहून दुर्बळ राजाला भिऊन त्याच्याशी आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले, हा ईश्वरी संकेत म्हणता येईल का? की म्हातारपणामुळे युद्धात जय मिळेल की नाही या गोष्टीची त्याच्या मनात शंका होती? या प्रश्नांची समाधानकारक उत्तरे माहीत असून तू दिली नाहीस तर तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"वसंत राजाचा ज्योतिष्शास्त्रावर फार विश्वास होता. म्हणून तो शमंत देशाच्या राजाशी युद्धाला तयार नव्हता. त्याला आपल्या जन्मपत्रिके-वर अपरंपार विश्वास होता. म्हणून त्याने तेव्हा तिसरे राज्य जिंकण्याच्या भानगडीत पडण्याचा विचार सोडला होता. शमंत राजाच्या दरबारी ज्योतिष्याला हे गुपित माहीत होते. म्हणूनच तर त्याने तसा सल्ला आपल्या राजाला दिला होता. ईश्वरी संकेताची गोष्टच नव्हती."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

भ्रातृ प्रेम

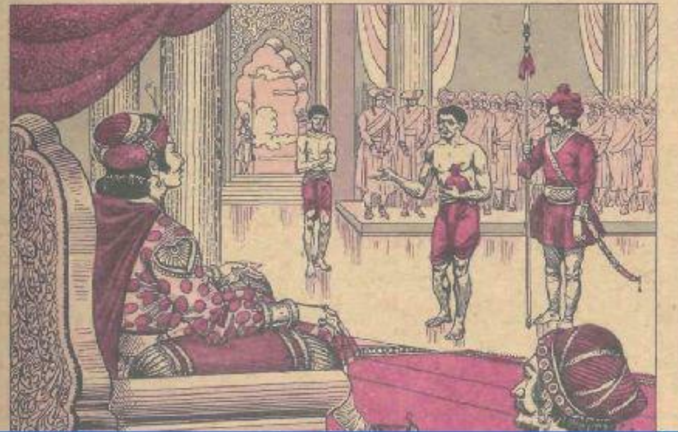
एका राजाकडे काही गुलाम काम करीत असत. एकदा खजिना भरून निघावा, यासाठी राजा आपल्या गुलामांना बोलावून म्हणाला–"जो कोणी मेहनत व मोलमजुरी करून पैसे मिळवून हजार रुपये आणून खजिन्यात भरील त्याला मुक्त करीन."

गुलामांमध्ये दोघे भाऊ होते. त्यांच्यापैकी एक जण अशक्त होता. मोठ्या भावाने मोलमजूरी करून एक हजार रुपये मिळवून खजिन्यात भरले. नंतर राजाकडे जाऊन विनंती केली–"महाराज, मी जमा केलेल्या रकमेबद्दल माझ्या धाकट्या भावाला सोडावे."

राजाने चकित होऊन विचारले–"तू एवढी मेहनत करून एक हजार रुपये मिळवून आणलेस, आणि ही सर्व रक्कम आपल्या भावाला सोडविण्यासाठी कां खर्च करतो आहेस?"

मोठा भाऊ म्हणाला–"महाराज, माझा धाकटा भाऊ अशक्त आहे. मी जास्त मेहनत करून स्वतःला सोडवू शकेन. परंतु मी स्वतःची सुटका करून आधी मोकळा झालो तर माझ्या धाकट्या भावाला कोण मदत करील?"

राजाने त्याचे भ्रातृप्रेम पाहून एक हजार रुपये परत केले आणि दोघांनाही मुक्त केले.

देवी बोलली तेव्हा

श्रीपुर हे एक श्रीमंत व संपन्न असे गांव होते. प्रत्येक घरात कोठारे धान्याने भरलेली असत. गावाचा प्रमुख मोठा जमिनदार होता. त्याला रावबहादुर हा खिताब मिळाला होता. गावात त्याच्या शब्दाला फार मान होता. कोणाच्या घरी काही प्रश्न उभा राहिला की तो जमिनदाराकडे धाव घेई. गावकरी अशिक्षित होते.

गावाचे वैभव वाढले त्यात एक देवीचे देऊळ होते. ते देऊळ बांधले गेले त्यात प्रत्येक गावकऱ्याने थोडाफार हातभार लावला होता. गावकरी चंदा देत त्या रकमेवर सुमारे एक लाख रुपयाचे दागिने देवीला करण्यात आले होतें. देवीचा पूर्ण शृंगार होई तेंव्हा देवीला ते सर्व दागिने घालून सजविण्यात येई. पंचक्रोशीतले सर्व गावकरी देवीच्या दर्शनाला आनंदाने येत. देवीचे दागिने एका खोलीत तिजोरीत ठेवीत असत. तिजोरीला व खोलीला निरनिराळी कुलपे असत. देवळाच्या किल्ल्या देऊळ उघडते वेळी पुजाऱ्याकडे असत व इतर वेळी जमिनदाराकडे.

एके दिवशी रात्री अचानकपणे देवीचे सर्व दागिने चोरीला गेले. सकाळी देऊळ उघडताच पुजाऱ्याच्या ते लक्षात आले आणि त्याने जमिनदाराला कळविले. जमिनदार घाबऱ्याघाबऱ्या खांद्यावर उपरणे टाकल्याशिवायच देवळाकडे धावला.

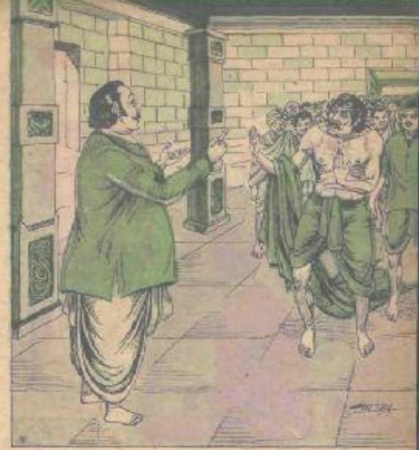
थोड्याच वेळात ती बातमी गावभर पसरली. सर्व गावकरी देवळाबाहेर जमा झाले. सर्वांच्या तोंडावर काळजी व आश्चर्य झळकत होते. कारण सर्वांनी देवीच्या दागिन्यांसाठी स्वतःच्या मेहनतीने मिळविलेले पैसे चंदा म्हणून दिले होते. एक लाख रुपयांचे दागिने चोरीला जाणे म्हणजे सामान्य गोष्ट नव्हती. पुजारी व [illegible] त्यांना कधी हात लावणेच शक्य नव्हते. त्यांच्या पैकी कोणी एकाने चोरी केली असे कोणी म्हटले असते तर गावकऱ्यापैकी कोणी विश्वास केला नसता.

जमिनदार लोकांच्या गर्दीतून वाट काढीत सरळ देवीच्या गर्भागारात जाऊन देवीसमोर हात जोडून उभा राहिला व म्हणाला–"माते! आमच्या हातून असे कोणते पाप घडलं होतं की हा अनर्थ ओढवला? तूच सांग चोरी कोणी केली? मी तुझ्या समोर त्याला उभा चिरून त्याला बळी म्हणून तुझ्या चरणी वाहीन."

देवी बोलली–"भक्ता! माझे दागिने चोरणारा तुमच्याच पैकी एक जण आहे. तो आहे लखू धोबी. परंतु त्याचं काही बरं वाईट करू नकोस. तो भोळाभाबडा आहे!"

लखू धोब्याचं नाव ऐकताच सर्वांचे डोळे त्याच्यावर खिळले. तसा तो एक भुरटा चोर म्हणून गावकऱ्यांना माहीत होता. त्याने त्याबद्दल गांवकऱ्यांकडून पुष्कळ मार खाल्ला होता. परंतु तो देवीचे दागिने चोरण्याचे धाडस कसा करील?

तरी सर्व लोक लखू धोब्याला धरून फरफटत ओढून घेऊन आले. तो गयावया करून म्हणाला–"मालक, या चोरीविषयी मला काही माहीत नाही."

जमिनदाराने त्याची मानगुटी धरून विचारले–"कायरे, देवी मुकी आहे वाटलं तुला? अशा दुयाळू मातेचे दागिने चोरतांना तुझे हात गळून कसे पडले नाहीत? बोल, कोठे ठेवले आहेस दागिने?"

अनेकांनी अनेक प्रकारे लखूला विचारले, परंतु त्याने चोरीचा अपराध मान्य केला नाही. शेवटी जमिनदाराने त्याला देवळात ढकलले आणि म्हणाला–"तू विचार करून काय ते उत्तर दे. मातेला क्रोध आला तर तू रक्त ओकून जागच्या जागी मरशील." असे बजावून सांगून जमिनदाराने देवळाचे दार बंद करून कुलूप लावले.

दुसऱ्या दिवशी जमिनदाराने दार उघडलं तेव्हा लखू धोबी रक्ताच्या थारळ्यात पडलेला होता. आता तरी तो आपली चूक कबूल करील असे सर्वांना वाटले होते. परंतु सर्वांना निराश व्हावे लागले.

त्यानंतर त्याचा देह देवळाबाहेर आणण्यात आला आणि देऊळ धुऊन मंत्रवलेल्या पाण्याने शुद्ध करण्यात आले.

आणखी काही दिवसांनी जमिनदार गावकऱ्यांना एकत्र बोलावून त्यांना म्हणाला–"हे पहा, मित्र हो! चोरी गेलेला माल परत मिळण्याची शक्यता आता उरली नाही. लखू धोबी जिवंत परत येणे शक्य नाही. रात्री मला देवीचा दृष्टांत झाला.

रूप पाहून माझ्या मनाला धक्काच बसला. देवीने मला विचारले–'बेटा! तुम्ही सर्वांनी मला असेच ठेवायचे ठरविले आहे का? प्रत्येकाने एकेक दगड टाकला तरी एक टेकडी उभी राहील."

देवीची आज्ञा समजून गावकऱ्यांनी पुन्हा चंदा देऊन देवीकरितां दागिने करण्याचे ठरविले. दागिने लौकर तयार ही झाले. पुन्हा देवळाचे वैभव वाढले.

परंतु एक वर्ष लोटण्याच्या आत पुन्हा चोरी झाली. गावात ओरडा झाला. आता गावावर ईश्वरी कोप होणार असे प्रत्येकाला वाटू लागले. या खेपेस देवीचा कोप कोणावर होणार, याचा विचार करूनच सर्वांचे रक्त गोठले.

जमिनदार देवीसमोर उभा राहून हात जोडून म्हणाला–"माते! आम्ही या खेपेसही तुझ्या दागिन्यांचं रक्षण करण्यात अयशस्वी ठरलो. तू अशी आमची सत्वपरीक्षा कां घेते आहेस? या खेपेस हे धाडस कोणी केले, कृपा करून सांग तरी?"

या खेपेस देवी बोलली नाही, मौन राहिली. तेव्हा जमिनदाराने कंबरेला खोचून ठेवलेली कटधार काढली व ती छातीत भोसकून घेण्याच्या तयारीत असतां सर्व हा:हाकार करू लागले. तेव्हा देवीच्या हृदयाला पाझर फुटला व ती म्हणाली–"तू आत्महत्या कशाला करून घेतोस? मी स्वतःच हे गाव सोडून जावे, म्हणते. तुमच्या पैकीच एकाने चोरी केली आहे. दगडू धोब्याने या खेपेस हे काम केले आहे."

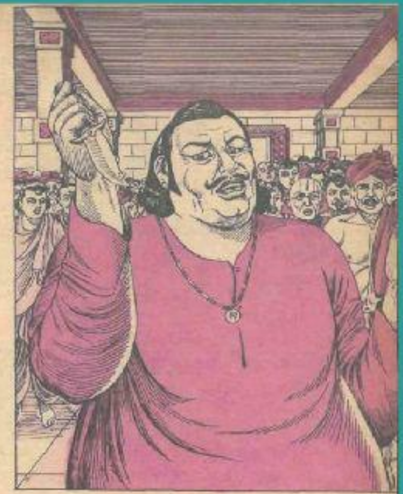
दगडू धोब्याचे नाव ऐकताच काही लोक त्याला धरून आणायला धावले.

जमिनदार म्हणाला–"तुम्ही कोणी त्याच्या वाटेला जाण्याची गरज नाही. या खेपेस दागिन्याचा शोध लागल्याशिवाय तो मरणार नाही. पुन्हा एक लाख रुपये एकत्र करून देणे आपल्याला शक्य आहे का?"

परंतु जमिनदाराला वाटलं होतं तसं घडलं नाही. दगडू धोब्याला घेऊन यायला गेलेल्या लोकांनी परत येऊन त्या रात्रीच त्याचा खून झाल्याचे वर्तमान सांगितले.

ते कळल्यावर जमिनदाराने हातच टेकले. बेशुद्ध होऊन पडला. औषधोपचार झाले, तरी शुद्धीवर आला नाही. शेवटी गावकऱ्यांनी देवळात देवीसमोर जाऊन पुन्हा सर्व दागिने करून देण्याची प्रतिज्ञा केली तेव्हा जमिनदार शुद्धीवर आला.

लोकांनी देवीसमोर प्रतिज्ञा केल्याचे जमिनदाराला शुद्धीवर आल्यावर कळले. तेव्हा तो गावकऱ्यांवर कावून म्हणाला–

एकट्याला वांचविण्यासाठी तुम्ही एवढे ओझे स्वतःवर घेता आहां?"

गांवकरी म्हणाले–"जमिनदार साहेब! असं काय बोलता? तुमच्यावर आम्ही आमचा जीव ओवाळून टाकू! तुम्ही खुशाल असलात तर सारे गाव खुशाल राहील!"

देवी करितां तिसऱ्यांदा दागिने तयार झाले. परंतु या खेपेस चोरी होणार नाही, असे मात्र कोणाला वाटले नाही.

पुजाऱ्याची मुलगी वाणी फार हुशार होती. देवी कशी बोलेल? तिचा त्या गोष्टीवर विश्वासच बसत नव्हता. ही चोरी करणारा खरा चोर वस्ताद असला

करणारा म्हणून संशयित आरोपी जिवंत राहिलाच नाही. देवीच्या आड बसून कोणी तरी देवीसारखे बोलण्याचे सोंग करीत असला पाहिजे. मुलीने वडिलांना ती गोष्ट सांगितली तेव्हा त्यांना ते खरे वाटेना. कारण देवीवर त्यांची फार श्रद्धा होती.

त्याच सुमारास छोटू आपला कुत्रा घेऊन त्या गावात आला. गांवकऱ्यांच्या कानावर त्या पूर्वीच छोटूची कीर्ती पोचली होती. म्हणून छोटू आला तेव्हा गावात त्याचे स्वागत झाले.

छोटू देवळातच ठाण मांडून बसला.

म्हणून तिने छोटूला भेटून घडलेली गोष्ट सांगितली. दोन्ही वेळी घडलेल्या चोरी विषयी व संशयित व्यक्तीच्या खूनाच्या गुपिताविषयी तिच्या मनात जी शंका होती ती सांगून ती म्हणाली–"दादा! तू या खेपेस चोरी होणार नाही, याची काळजी घे. त्याच बरोबर खऱ्या चोराला पकडता आलं तर पहा. कारण गरीब निरपराध दोघांचे खून झालेले आहेत."

छोटूने थोडावेळ विचार करून विचारले–"देवळाच्या किल्लया कोणाजवळ असतात?"

"दिवसभर माझ्या बाबांकडे असतात व संध्याकाळची आरती झाल्यावर ते किल्लया जमिनदाराकडे पोचत्या करतात." वाणी म्हणाली.

"तर मग असं कर. आज रात्रीची आरती तू कर. सर्व दागिने काढून कोठे तरी लपवून ठेव. परंतु ही गोष्ट तुझ्या बाबांना सुद्धा कळता कामा नये. पुढे काय करायचं तें मी पाहून घेईन." छोटू म्हणाला.

त्या दिवशी वाणी रात्रीची आरती करून येते, असे वडिलांना सांगून किल्लया घेऊन देवळात गेली आणि घाबऱ्या घाबऱ्या परत येऊन वडिलांना म्हणाली–"बाबा!

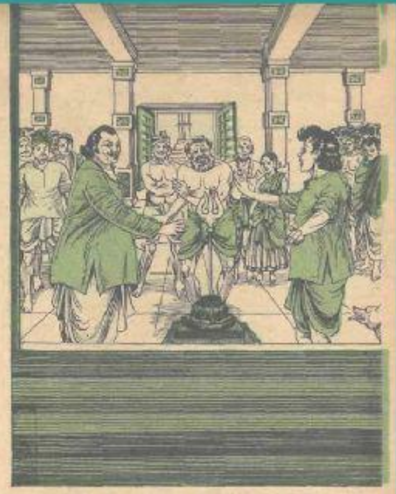
पुजारी घाबऱ्या घाबऱ्या देवळात गेला. देवीच्या अंगावर दागिने नसलेले पाहून जमिनदाराकडे धावला. जमिनदाराच्या तळपायाची आग मस्तकाला गेली. त्याने स्वत: देवळात जाऊन पाहिले. एक दागिना देखील देवीच्या अंगावर नव्हता.

त्याने करड्या नजरेने पुजाऱ्याकडे पाहिले व म्हणाला–"दिवसा ढवळ्या ही चोरी झाली आणि तुम्हांला ही गोष्ट कशी काय कळली नाही हो?" पुजारी उत्तर काय देणार?

गावभर ती बातमी वणव्यासारखी पसरली. या खेपेस कोणाच्या जिवावर बेतणार? प्रत्येकाच्या चेहऱ्यावर हाच प्रश्न जणुकाही लिहिलेला होता. चोरी करणारा मरत आला आहे तरी चोरी चालू आहे. हा धाडशीपणा कोणाचा असेल बुवा! देवीशी असा खेळ?

दुसऱ्या दिवशी सकाळी सर्व गावकरी देवीच्या देवळासमोर जमले. जमिनदाराने नेहमी प्रमाणे देवीला विनंती केली की चोराचं नाव तिने सांगावे. देवी बोलू लागली–

"या पुढे मी काहीच उत्तर देणार नाही. तुमच्यात अट्टल चोर आहेत. तुम्ही मला या खेपेस असे वचन द्या की तुम्ही

पडणार नाही. तरच मी चोराचे नाव सांगेन."

सर्वांनी होकार दिला. तेव्हा देवी बोलली–"या खेपेस दिवसा ढवळ्या चोरी करणारा चोर खंडू कुंभार आहे!"

लगेच लोक धावले व खंडू कुंभाराला धरून घेऊन आले. गर्दीत छोटू उभा होता. ओरडून म्हणाला–"तुम्ही सर्व थांबा! या खेपेस देवी, का कोणास ठाऊक, सपशेल खोटे बोलली आहे. मी खरी गोष्ट काय याचा शोध काढतो." असे सांगून तो देवीच्या मूर्तीकडे पाहून म्हणाला–"माते! जरा सावधपणे विचार करून उत्तर दे. खरोखरच

मूर्तीतून संतापाने म्हटल्यासारखा आवाज आला–"कोण आहे तो उर्मटपणाने मला विचारणारा? पहिल्याने त्यालाच याबद्दल दंड करा."

दुसऱ्या क्षणाला लोक छोटूला मारायला धावले. परंतु तेवढ्यात वाणी पुढे येऊन म्हणाली–"देवी खोटे बोलली आहे. सर्व दागिने मी काढून ठेवले आहेत." असे म्हणत तिने दागिन्याचे गाठोडे सोडून सर्वांना दाखविले.

सर्व चकित होऊन परस्परांकडे पाहू लागले. प्रत्येक स्वतःच्या मनात एकच प्रश्न विचारीत होता–"देवी असं खोटं कां बोलली?"

छोटू म्हणाला–"अशा खोटं बोलणाऱ्या देव्या मी कित्येक पाहिल्या आहेत! खोटं बोलणाऱ्या या देवीचे मी तुम्हांला प्रत्यक्ष दर्शन घडवितो." असे सांगून छोटूने आपल्या कुत्राला खूण केली. कुत्रा देवीच्या पाठीमागे गेला आणि तेथे लपलेल्या व्यक्तीला धरून ओढून बाहेर घेऊन आला. ती जमिनदाराच्या नोकराची बायको होती.

सर्व गांवकरी तिला दरडावून म्हणाले–"खरं काय ते बोल, नाहीतर देवीसमोर तुला बळी दिल्याशिवाय राहणार नाही!" तेव्हा तिने खरेखरे सांगून टाकले. प्रत्येक वेळी जमिनदार स्वतः दागिने चोरून नेत असे आणि तिला देवीच्या पाठीमागे उभी करून बोलायला सांगे. तिने न ऐकल्यास तिचा गळा कापून टाकण्याची धमकी देई.

मध्यंतरी जमिनदाराने तेथून पाय काढला. परंतु छोटूची नजर त्याच्यावर होती. तो गर्दीतून वाट काढीत जमिनदाराच्या घरी गेला. तो पर्यंत तो सर्व दागिने एका गाठोड्यात बांधून घेऊन पळून जाण्याच्या तयारीत होता.

परंतु छोटूने कुत्र्याच्या मदतीने जमिनदाराच्या हातातून सर्व दागिने काढून घेतले व त्याची अब्रू चव्हाट्यावर टांगली.

गावकऱ्यांनी छोटूचे आभार मानले. छोटू आपल्या कुत्र्याला घेऊन पुढल्या मुक्कामाला गेला.

पैंज

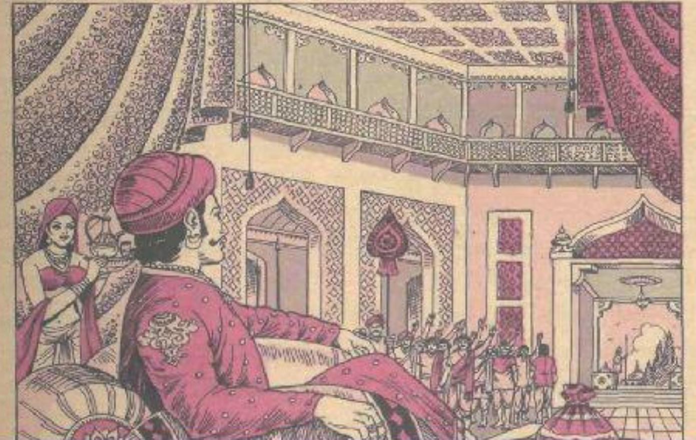
एका राजाला नेहमी पैंज लावायची संवय होती. दररोज दरबारात येताच तो म्हणे, "आज माझ्याबरोबर पैंज लावायला कोणी तयार असेल तर त्याने उभे रहावे."

एके दिवशी राजा दरबारात आल्याबरोबर तेच म्हणाला. तेव्हा एक तरुण माणूस उठून म्हणाला–"महाराज, मी पैंज लावायला तयार आहे. मी हारलो तर शंभर स्वर्णमुद्रा देईन, आपण हारलांत तर आपण द्याव्यात."

राजाने ते कबूल केले.

तरुण युवक म्हणाला–"महाराज, आपल्या उजव्या हाताच्या करंगळीच्या अंगठीखाली करंगळीवर एक तीळ आहे: आपण पाहिजे तर अंगठी काढून पहावे."

राजाने अंगठी काढून पाहिले, तीळ नव्हता. तरुण युवक हारला. तो शंभर स्वर्णमुद्रा काढून राजाला देऊन परतला. तेवढ्यात दरबारी मंडळीत खळबळ उडाल्यासारखी दिसली. राजाने चौकशी करता कळले की त्या तरुणाने अनेक दरबारी मंडळींशी पैंज लावली होती की राजाला उजव्या हाताच्या करंगळी अंगठी काढवून दाखवायला लावतो. जो हारेल त्याने दहा हजार स्वर्णमुद्रा द्याव्यात, तो तरुण युवक ती पैंज जिंकला होता.

पापी धन

रामूला त्याची सर्व मिळकत कुटुंबाच्या उदरनिर्वाहास जेमतेम पुरेशी होई. परंतु त्याचा मित्र लखू व्यापार करी त्यात त्याला खूप फायदा होई. त्याने स्वतःला राहण्यासाठी चांगलं मोठं घर बांधलं होतं. रामू मधून मधून लखूच्या घरी गप्पा मारायला जाई.

एकदा रामू लखूच्या घरी गेला तेव्हा लखूने त्याला एक बातमी सांगितली. त्यांचा दोघांचा एक मित्र होता, गणू. त्याच्या घराला व दुकानाला एकाएकी आग लागली आणि त्याचे सर्वस्व नष्ट झाल्यामुळे त्याला भीक मागण्या शिवाय दुसरा मार्ग उरला नव्हता.

ते ऐकून रामूला फार वाईट वाटले. गणू व्यापार करायला म्हणून शहरात जाऊन राहिला होता. म्हणून मित्रांच्या भेटीगाठी कित्येक वर्षे झाल्या नव्हत्या. परंतु मित्रता कशी जाणार? म्हणून रामू म्हणाला–"आपण जाऊन त्याला भेटू या."

लखू हसून म्हणाला–"तू तरी अगदीच भोळासांब आहेस रे! अरे वेड्या, आपण या वेळी त्याला भेटायला गेलो तर तो आपल्याकडे पैसे नाही का मागणार?"

रामू ते ऐकून चकितच झाला. तो थोडासा रागावून म्हणाला–"पैसे म्हणजे पापाची कमाई आहे. मित्रता पवित्र असते. दोन्हींची बरोबरी कशी काय होणार?"

"तुझ्या जवळ एक दिडकी नाही द्यायला. तू पाहिजे तितका उपदेश करीत बसायला मोकळा आहेस." लखू म्हणाला.

तोपर्यंत काळोख पडू लागला होता. तरी रामूला राहवले नाही. तो लगेच निघाला. रात्रभर चालत राहिल्यावर उजाडण्याच्या सुमारास त्याला गणू राही त्या शहरात पोचणे शक्य होते.

परंतु मध्यरात्रीच्या सुमारास सोसाट्याचा वारा सुटला आणि पाऊस पडू लागला. नशिबाने तोपर्यंत तो एका खेडेगावात पोचला होता. सर्व कपडे ओले चिंब झाले होते. तो एका घरासमोर गेला आणि त्याने दाराची कडी वाजविली.

एका म्हातारीने खिडकीतून डोकावून पहात विचारले–"कोण आहे?"

रामू म्हणाला–"आजी, मी शहराला जायला म्हणून निघालो होतो. पाऊस पडू लागला, म्हणून थांबावे लागलं. सकाळी उठून जाईन. दार उघडता का?"

"माझा मुलगा व सून परगावी गेले आहेत. मी घरात एकटी आहे. ते सांगून गेले आहेत, कोणी आलं तरी दार उघडू नका. परंतु तू ओला चिंब उभा आहेस, म्हणून दार उघडते." म्हातारी म्हणाली.

परंतु म्हातारीने दार उघडले नाही. परत निघून गेली. रामू मागच्या बाजूला जाऊन म्हातारी काय करते खिडकीतून पाहू लागला. म्हातारीने पेटीतून पैसे काढून एका पिशवीत ठेवले आणि वर चिंच घालून ठेवली. पिशवी खुंटीला टांगून ठेवली व पेटी बंद करून नंतर म्हातारीने दार उघडले. तोपर्यंत रामू पुढल्या दारासमोर येऊन उभा राहिला होता. म्हाता-

पुढल्या खोलीत रामूला झोपायला खाट आणून ठेवली. रामू खाटेवर पडला, परंतु त्याला झोप येईना. तो विचार करू लागला–"म्हातारीचे हे पैसे गणूला पुन्हा व्यापार सुरू करायला उपयोगी होतील. म्हातारीला ते पैसे गणू व्याजासकट मागाहून परत करू शकेल."

तोपर्यंत म्हातारी घोरू लागली होती. पाऊस थांबला होता. रामू उठला. पिशवी उचलली आणि शहराच्या वाटेने निघाला.

उजाडेपर्यंत तो गणूच्या घरी पोचला. त्याचे घर जळून गेले होते. रामू गणूचे सांत्वन करू लागला. परंतु गणूचे मन

रामूने पिशवीतले पैसे काढून गणूसमोर ओतले आणि म्हणाला–"मी देतो आहे, हे पैसे घे आणि पुन्हा व्यापार सूरू कर."

"रामू, हे पैसे तुझे नाहीत, हे मला माहीत आहे. लखू चौकशी करायला सुद्धा आला नाही, तेव्हा त्याने तुझ्या हाती हे पैसे पाठविले असतील असे मला वाटत नाही. खरं सांग, कोठून आणलेस एवढे पैसे?" गणूने विचारले.

रामू म्हणाला–"मित्रा! एवढे आढेवेढे घेण्याचे कारणच काय? चार सहा महिन्यांनी म्हातारीचे पैसे व्याजासकट परत करता येतील!"

गणू म्हणाला–"रामू! माझ्याविषयी तू एवढी आपुलकी दाखविलीस त्याबद्दल मी तुझा फार ऋणी आहे. परंतु मला हे पैसे नकोत. मी केलेला सर्व व्यापार लबाडीचा होता. म्हणून लबाडीची कमाई सर्व नष्ट झाली. आता मी एका दुसऱ्या व्यापाऱ्याकडे नोकरी करतो आहे. मला जो पगार मिळतो तेवढ्यावर माझे भागते आहे.

सज्जनाला चोरी करण्याची बुद्धी कोठून झाली असती? तू हे पैसे परत नेऊन म्हातारीचे म्हातारीला दे."

मित्राची स्थिती तितकी वाईट नसल्याचे पाहल्यावर रामूच्या मनाचे समाधान झाले. तो आपल्या गावी निघाला. वाटेत म्हातारीच्या घराजवळ आला, तेव्हा घरासमोर गर्दी जमलेली दिसली. म्हातारी बाहेर ओटघावर बसून रडत होती.

म्हातारीची सून म्हणत होती–"तुम्ही खोटे बोलता आहां. चोराला कसं हो कळणार की चिंचेच्या पिशवीत पैसे ठेवले आहेत? आता या म्हातारीला एक क्षणभर देखील मी घरात राहू देणार नाही!"

ते ऐकून रामूला फार वाईट वाटले. त्याने पिशवी म्हातारीच्या सुनेसमोर ठेवली व घडलेली गोष्ट सांगितली. तेव्हा सुनेने म्हातारीला घरात येऊ दिले.

रामू घरी परत जात असता विचार करीत होता–"धनच पाप करविते!"

ईर्ष्या

कृष्णपूर नावाच्या गावी दोन पंडित निरनिराळे गुरुकुल चालवीत असत. त्यांपैकी प्रवर नावाचा पंडित मन लावून प्रेमाने आपल्या शिष्यांना शिकवी आणि मुलांचा विद्याभ्यास लौकर संपवून मुलांना त्यांच्या त्यांच्या घरी पाठवी.

विदुर नामक दुसरा पंडित आपल्या शिष्यांकडून खूप कसून काम करवून घेई आणि काही शिकवीत नसे. त्याच्या विद्यार्थ्यांचे शिक्षण दीर्घकाळपर्यंत पुरे होत नसे. म्हणून त्याच्याकडे विद्यार्थी शिकायला फारसे येत नसत.

त्यामुळे विदुरच्या मनात प्रवरविरुद्ध ईर्ष्याग्नी भडकला. त्याने राजाकडे गाऱ्हाणे नेले की प्रवर आपल्या शिष्यांकडून खूप पैसे वसूल करतो आणि त्यांचे शिक्षण पुरे होण्यापूर्वीच त्यांना प्रमाणपत्रे देऊन घरी पाठवून देतो. तेव्हा राजाने दोघांना हजर व्हायला निरोप पाठविला.

प्रवरने आरोपपत्र वाचले आणि लगेच घोड्याच्या गाडीत बसून राजाच्या दर्शनासाठी हजर झाला. विदुर उत्साहाने बैलगाडीत बसून निघाला.

फिर्यादीच्या आधी अपराधी आलेला पाहून राजाने चौकशी काही काळ पुढे ढकलण्याचा विचार केला. तेव्हा प्रवर म्हणाला–"महाराज! पंडित विदुर आणि मी दोघे एकाच वेळी निघालो. परंतु ते बैलगाडीतून येत आहेत व मी घोड्याच्या गाडीतून आलो. विद्यार्थ्यांची गोष्ट तशीच आहे. हुशार व तेजस्वी विद्यार्थी लौकर शिक्षण पुरे करून प्रमाणपत्र मिळवितात."

राजाने खोल विचार करून खऱ्या गोष्टीचा अंदाज लावला. त्याने प्रवरला राजगुरू म्हणून नेमले आणि विदुरला मिळत असलेली सरकारी मदत बंद केली.

दोन यमगंड

गोपालपूर नामक गावी सखाराम नावाचा एक तरुण शेतकरी रहात असे. त्याचे वडील तो लहान असतांनाच वारले. त्याची आई लक्ष्मी. तिनेच त्याला वाढविले आणि तो वयात आल्यावर रुक्मिणी नावाच्या मुलीशी त्याचे लग्न करून दिले.

रुक्मिणी सासरी आली त्या दिवसापासून लक्ष्मी लहानसहान चुका काढून तिला तोंडाला येई ते बोले. सखाराम आईला फार भीत असे. त्याने आईच्या मागेसुद्धा बायकोच्या मनाचे सांत्वन करण्याचा प्रयत्न केला नाही. सर्व पाहूनही तो गप्प राही. त्यामुळे रुक्मिणीला देवाशिवाय दुसरा वालीच राहिला नाही.

अशा परिस्थितीत सखारामाची बहीण बाळंतपणासाठी माहेरी आली. तीसुद्धा भावजयीला त्रास देऊ लागली. तो छळ रुक्मिणीला असह्य होऊ लागला.

त्याच सुमारास रुक्मिणीचा भाऊ बहिणीला भेटायला म्हणून आला. रुक्मिणीच्या तोंडी तिचा चाललेला छळ ऐकून त्याला फार वाईट वाटले. त्याने विचार केला की बहिणीचा संसार सुखाचा व्हावा, यासाठी काहीतरी उपाय केला पाहिजे. बहिणीला काय करायचे ते सर्व सांगून तो आपल्या गावी निघून गेला.

त्यानंतर दोनच दिवसांनी सखाराम राही त्या गावी एक ज्योतिषी आला आणि फिरत फिरत सखारामाच्या घरी आला. लक्ष्मीचा ज्योतिषशास्त्रावर फार विश्वास होता. तिने ज्योतिष्याला हात दाखवून भविष्य सांगायला विनंती केली.

ज्योतिष्याने बराच वेळ लक्ष्मीचा हात पाहिला व काही बोलल्याशिवाय व भविष्य सांगितल्याशिवाय निघाला.

लक्ष्मीने आश्चर्याने विचारले–"काय हो, काही सांगितल्याशिवाय निघालात? मी फुकटात सांगायला सांगत नाही."

"आई, माफ करा. खरं सांगून तुमच्या मनाला दुखविण्याची इच्छा माझ्या मनात नाही." ज्योतिषी म्हणाला.

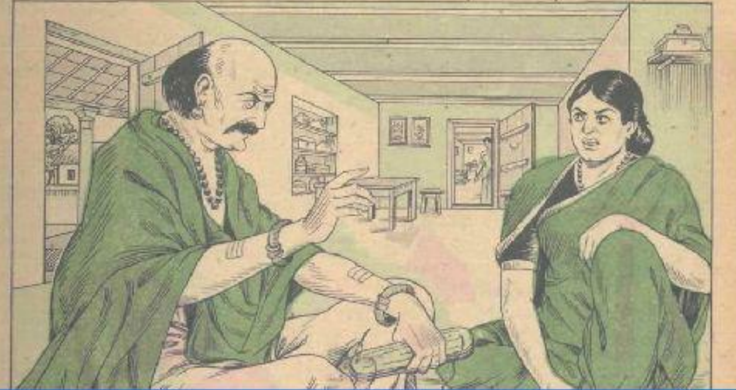
"काही हरकत नाही, सांगा! खरी गोष्ट सांगण्यात चुक कसली आणि संकोच कसला?" लक्ष्मी म्हणाली.

"आई! रागावू नका, तुमच्या हस्तरेखेवरून दोन यमगंड स्पष्ट दिसत आहेत. पहिल्या यमगंडातून तुम्ही वाचालही, परंतु दुसरा यमगंड धोक्याचा आहे. टळणे शक्य नाही." असे सांगून ज्योतिषी गप्प झाला.

यमगंडाची गोष्ट ऐकून लक्ष्मीच्या हृदयाचा थरकाप उडाला. तरी धीर करून तिने यमगंड सांगायला आग्रह केला.

"तुमच्या मुलीच्या पोटी जन्मलेला मुलगा तुमच्या मुळावर आहे. त्याला दहावे वर्ष लागेपर्यंत त्याचे तोंड पाहतां कामा नये. परंतु एका महिन्याच्या आत सर्पगंड आहे, तो मात्र टळणे शक्य नाही. नागवशीकरण मंत्र माहीत असणाऱ्या व्यक्तीने एक महिनाभर तुमच्यासाठी त्या मंत्राचा नियमित जप केला तर हा गंडही टळेल. पुढल्या महिन्यात आजच्या तिथीला सर्पदंश होण्याची भीती आहे." असे सांगून ज्योतिषी निघून गेला.

सर्पगंडाचे नाव ऐकूनच लक्ष्मी घाबरून गेली. ते पाहून रुक्मिणीला दया आली.

ती म्हणाली–"आई! आपण दोघी नशीबी आहोत. मला नागवशीकरण मंत्र माहीत आहे. मी नियमितपणे त्या मंत्राचा जप महिनाभर करते. तुमच्यावर नागराजाची वक्रदृष्टी पडणेच शक्य नाही."

मग काय पाहिजे. नावडती सून तत्क्षण आवडती झाली.

"मुली! तुला मंत्र माहीत आहे, हे नव्हतं मला माहीत. तू महिनाभर त्या मंत्राचा जप कर. आज तुझ्या तोंडून तुला नागवशीकरण मंत्र माहीत असल्याचे ऐकून मला पुनर्जन्म मिळाल्यासारखं झालं!" असं सांगून लक्ष्मीने प्रेमाने सुनेच्या पाठीवर हात फिरविला.

आता लक्ष्मीसमोर पहिल्या यमगंडाचा प्रश्न उभा राहिला. कारण तिच्या मुलीचं बाळंतपण एक दोन दिवसांवर आलं होतं. तरी लक्ष्मीने जास्त विचार न करतां मुलीला तिच्या सासरी पाठवून दिले. स्वतःचा जीव धोक्यात असल्यावर माकड खोल पाण्यात आपल्या पिलाला टाकून त्यावर नाही का उभं रहात?

रुक्मिणीने महिनाभर मंत्राचा जप केला. त्याच बरोबर घरातली सर्व कामे पण आनंदाने करीत राहिली. लक्ष्मीला कोणतेही काम करावे लागत नसे. तिला आपली सून गुणी असल्याचे कळू लागले. आजपर्यंत तिला आपण उगीच नावे ठेवली, असेही तिला वाटू लागले.

ज्योतिष्याने एका महिन्याची मुदत सांगितली होती. ती संपली. शेवटच्या दिवशी लक्ष्मीने खाटेवरून खाली पाय ठेवलाच नाही. सुनेने किती समजावून सांगितले की जिवाला आतां धोका नाही, परंतु दिवसभर ती भीत राहिली.

त्या दिवसापासून लक्ष्मीला रुक्मिणी मुलीपेक्षा जास्त जवळची वाटू लागली.

भावाने पाठविलेल्या ज्योतिष्याच्या कृपेने रुक्मिणीचा संसार सुखाचा झाला. दोन यमगंडांचे नाटक खेळण्यात तिच्या भावाने जी भूमिका निभावली होती, त्या गोष्टीचा उल्लेख रुक्मिणीने कोणासमोरही, नवऱ्यासमोरही चुकूनसुद्धा केला नाही.

अर्धा वांटा

एक प्रवासी प्रवास करीत एकादशीच्या दिवशी एका गावी आला. त्या गावाच्या जमिनदाराची मोठी आमराई होती. आंबे काढायला तयार झाले होते. काही पिकले ही होते. प्रवासी एकादशीला फक्त फळे खात असे. म्हणून त्याने जमिनदाराला पिकलेले आंबे द्यायला विनंती केली.

जमिनदाराने एक चिट्ठी लिहून दिली व पाहिजे तितकी फळे तोडून घ्यायला सांगितली. चिट्ठी वाचून पाहरेकरी म्हणाला–"तुम्ही जेवढी फळे तोडाल त्यातली अर्धी मला दिली पाहिजेत."

प्रवासी म्हणाला–"कबूल! परंतु मी तुला फळे देईन त्यातले एक फळ मला परत दिले पाहिजे."

पाहरेकऱ्याने ते मान्य केले. प्रवाश्याने बागवानाशीही तसाच करार केला. नंतर त्याने फक्त दोनच आंबे तोडले. म्हणून पाहरेकऱ्याला किंवा बागवानाला काहीच मिळालं नाही. कारण त्याने प्रत्येकाला एकेक आंबा दिला आणि ठरल्याप्रमाणे दोघांना एकेक फळ परत द्यावे लागले. प्रवाश्याला दोन्ही आंबे खायला मिळाले.

अतिथि सत्कार

कृष्णकांतला एकदा शजारच्या गावी जावे लागले. त्यावेळी त्याचे वडील त्याला म्हणाले–"बाळा, त्या गावात आपले एक नातेवाईक रहात आहेत. परंतु त्यांच्या घरी गेलं की अतिथिसत्कार फार होतो. म्हणून मला वाटतं की तू धर्मशाळेत उतरणं बरं!" तरी कृष्णकांत नातवाइकांकडून अतिथि-सत्कार करून घेण्यात चूक काय, असा विचार करून आपल्या नातेवाइकाच्या घरीच गेला.

हिंवाळ्याचे दिवस होते. पायी चालत गेल्याने कृष्णकांतचे तळपाय फुटले होते. तो आपल्या नातेवाइकाच्या घरी गेला व त्याने दाराची कडी वाजवली. नातेवाइकाने येऊन दार उघडले व कृष्णकांतला कुशल प्रश्न विचारून बायकोला कृष्णकांत आल्याचे जाऊन सांगितले.

नातेवाईक बाहेर आल्यानंतर कृष्णकांत घरात जाऊ लागला. परंतु त्याला थांबायला सांगून नातेवाईक बायकोला म्हणाला– "ऐकलंस का, पोऱ्याला बोलव की!"

कृष्णकांतला बाहेर तिष्ठत उभे राहणे आवडले नाही. त्याचे पाय दुखत होते. त्याला आत जाऊन बसावंसं वाटत होतं. परंतु त्याचा नातेवाईक आडवा उभा होता आणि इतर गोष्टी बोलत होता. आता कृष्ण-कांतला वाटू लागलं की आपल्याला लौकर घरात जाणे शक्य नाही. म्हणून तो बाहेर ओटयावर बसू लागला. परंतु तो नातेवाईक त्याला म्हणाला–"बाळा, जरा थांब की! पोरगा येतो आहे, तोपर्यंत बसू नकोस!"

गडयाला यायला उशीर झाला. तो बरोबर तपेलीभरून पाणी घेऊन आला होता. नातेवाईक सांगू लागला–"बेटा, 'अतिथि देवो भव!' असं थोरामोठयांचं म्हणणं आहे. म्हणून आमच्या घरात आलेल्या पाहुण्याला देवाला देतात तसा आदर [illegible] णी पाहुण्याच्या पायावर पाणी घालायचं असते. परंतु तू वयाने माझ्याहून लहान आहेस. कन्यादानाच्या वेळीच फक्त वडील माणसांनी लहानांचे पाय धुवायचे असतात. इतर वेळी तसे केल्यास वडीलधाऱ्या मंडळींचे आयुष्य क्षीण होते. तरुण मुलींनी परक्या पुरुषाचे पाय धोता कामा नयेत, असाही प्रघात आहे म्हणून मला पोऱ्याची वाट पहात थांबावं लागले. त्याला शोधायला वेळ लागला. पाय धुतल्या शिवाय पाहुण्याला बसविणे बरोबर नाही. म्हणून रागावू नकोस!"

"नव्हे हो, माझे पाय फुटले आहेत टाचेला चिरा पडल्या आहेत. गार पाणी घातलं तर झोंबेल." कृष्णकांत म्हणाला.

"तसं नव्हे बाबा! तू दुरून आला आहेस, म्हणून गार पाण्याने पाय धुण्याचीच रीत आहे." नातेवाईक म्हणाला.

त्यानंतर गडयाने कृष्णकांतचे पाय धुतले आणि मग तो घरात जाऊन बसला. नातेवाइकाने न्हाव्याला बोलावून कृष्ण-कांतचे पाय तेल लावून चोळविले. तेव्हा कोठे कृष्णकांतला थोडे बरे वाटले.

रात्री जेवण झाल्यावर पुराणप्रवचन करणाऱ्या पुराणिकाला बोलाविण्यात आले. त्यांचे प्रवचन मध्यरात्र उलटेपर्यंत होत राहिले.

नातेवाईक म्हणाला–"असं सांगतात की पाहुण्याच्या बरोबर बसून पुराणप्रवचन ऐकल्याचे पुण्य फार मोठे असते म्हणे!

अशाच प्रसंगी तुला काय किंवा मला काय, पुराण श्रवण करण्याचा योग जुळून येतो आणि पुण्यलाभ होतो.

कृष्णकांतला दररोज लौकर झोपायची संवय होती. त्यात त्या दिवशी तो खूप दमला सुद्धा होता. परंतु प्रवचन होत होते म्हणून त्याला जागावे लागले. झोपायला उशीर झाल्याने त्याला झोप येईना.

कृष्णकांतला झोपण्यासाठी अंगणात खाटेवर अंथरूण घालण्यात आले. तो खाटेवर आडवा झाला असेल नसेल तितक्यात गड्याने परसात बांधून ठेवलेल्या वाघ्या कुत्र्याला आणून खाटेच्या एका

कृष्णकांतने चकित होऊन विचारले– "हे काय? माझ्या खाटेला कुत्रा बांधून ठेवता आहां?"

नातेवाईक समाजावून सांगू लागला– "मुला! या गावात चोरांची फार भीती आहे. चोरांचे टोळकेच येते. कधी कधी माणसाचा खून सुद्धा करतात. म्हणून आम्ही कुत्रा पाळला आहे. गेले काही दिवस म्हणूनच चोरांचा सुळसुळाट थोडा कमी झाला आहे. पाहुण्याचे रक्षण करणे आमचे प्रथम कर्त्तव्य आहे."

कृष्णकांतला कुत्र्याची फार भीती वाटे. तो परदेशी जातीचा कुत्रा होता, वाघासारखा होता. कृष्णकांत त्या घरी नवा आला होता. म्हणून कुत्रा त्याला हुंगू लागला. म्हणून कृष्णकांतची झोप पार उडाली.

पहाटे त्याचा डोळा थोडा लागला. तेव्हा त्याच्या नातेवाइकाने त्याला हाक मारली. म्हणाला–"पाहुण्याने उठल्यानंतरच इतर कामे करायची असतात."

रात्रभर झोप नाही, प्रवासाचा शीण, हवापाण्यात झालेला बदल, या सर्वांमुळे कृष्णकांतला सर्दी झाली व तो शिंकू लागला.

नातेवाइकाची आई सत्तर वर्षाची म्हातारी होती. ती कृष्णकांतजवळ आली. कृष्णकांत शिंकताच ती ऊन पाण्यात बोटे

त्याचे डोके ओले चिंब झाले.

कृष्णकांतच्या शिंका बंद झाल्यावर म्हातारीने विचारले–"बाळा! कसं वाटतं आता?"

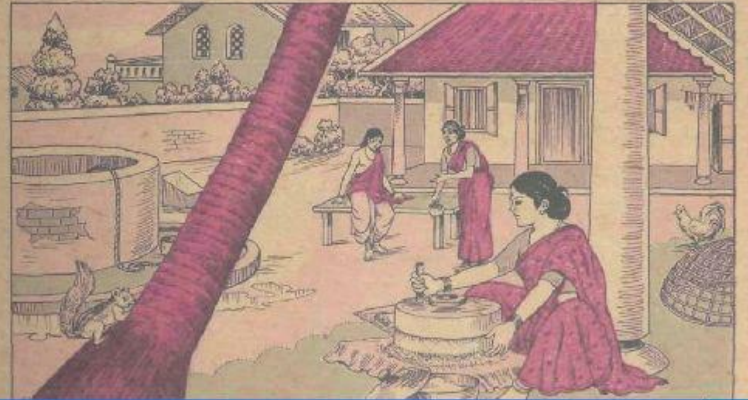
"आजी! डोकं पुसायला पंचा, टॉवेल. काही देता का?" कृष्णकांत म्हणाला.

"असे नको म्हणूस, बेटा! डोकं पुसायचं नसते. ते आपोआप वाळलं पाहिजे. घरातल्या माणसांची अशी सेवा करता येत नाही. परंतु तू आहेस पाहुणा, तुझी काळजी वाहलीच पाहिजे!" म्हातारी त्याची समजूत घालू लागली.

कृष्णकांतने त्या अतिथिसत्काराचा लाभ अशातऱ्हेने चार दिवस घेतला. पुराण श्रवण व कुत्र्याच्या भीतीने त्याला चार दिवस झोप मिळाली नाही.

ज्या दिवशी तो परत घरी जायला निघाला, त्या दिवशी त्याच्यासाठी कोणतेतरी विशिष्ट प्रकारचे सरबत तयार करण्यात आले. त्याचा नातेवाईक ग्लास कृष्णकांतच्या हातात देत म्हणाला–"बाळा! अमृतासारखं हे पेय फक्त पाहुण्यासाठीच तयार करतात. हे सात पेले असतं आणि सर्व पाहुण्याने एकट्याने प्यायचं असतं. ही रीत आहे."

कृष्णकांत चकित होऊन म्हणाला– "पाहुण्यांची इतकी काळजी वाहणारे लोक आता उरले आहेत कोठे? माझ्यासाठी आपल्याला फार कष्ट सहन करावे लागले. आणि खर्चही खूप करावा लागला."

"अरे, त्यात काय मोठं सं? परंतु मला एका गोष्टीचं मात्र फार आश्चर्य होते की आमच्याकडे कोणी पाहुणा म्हणून आला की तो पुन्हां दुसऱ्यां वेळी येत नाही." नातेवाईक म्हणाला. ते ऐकून कृष्णकांतला आश्चर्य वाटले. हे लोक अतिथिसत्कार इतका करतात व कोणत्याही गोष्टीची कमतरता ठेवीत नाहीत, तरी लोक पुन्हा कां येत नाहीत? असा विचार करीत त्याने सरबताचा ग्लास तोंडाला लावला.

त्यानंतर तो म्हणाला–"आतां मला कळलं की तुमच्याकडे येऊन गेलेला पाहुणा पुन्हा कधी कां येत नाही. तुमच्या घरी पाहुण्याचा सत्कार देवासारखा होतो. देव दगडाचा असतो. म्हणून तो सर्व सहन करतो. परंतु माणसाला ते शक्य नसते. मला इतके सरबत एकट्याने प्यायला देणे, ही न्यायाची गोष्ट नाही. घरातल्या सर्वांनी ते माझ्याबरोबर प्याले पाहिजे."

घरातली मंडळी त्याला तयार झाली नाहीत. तेव्हा कृष्णकांत म्हणाला–"पाहु- ण्याची शेवटची इच्छा पुरी करण्याचे कर्तव्य घरधन्याचं असतं की नाही?" तेव्हा सर्व मंडळी सरबत प्याली.

घरधनी सरबताचा एकच घोट घेऊन रागाने म्हणाला–"सर्वजण फेकून द्या ते सरबत. नका पिऊ!" कारण सरबत चवदार तर नव्हतेच त्याला कसला तरी वास येत होता.

तेव्हा कृष्णकांत म्हणाला–"आतां तुम्हीच सांगा सात पेले पिणारा पाहुणा पुन्हा तुमच्या घरीं पाऊल कशाला टाकील?"

घरधनी लाजेने मान खाली करून बसून राहिला. तेव्हा त्याला संशय आला की पाहुण्याने पुन्हा येऊ नये म्हणून बायको मुद्दाम तसे सरबत तयार करीत असावी.

कृष्णकांत म्हणाला–"पाहुण्याला आप- ल्यातलाच एक माणूस समजून त्याच्याशी वागलं तर त्याला पुन्हा यावंसे वाटेल. मी तुमच्या आतिथ्याबद्दल फार आभारी आहे." असे सांगून त्याने निरोप घेतला.

चोरीची वृत्ती

रंगनाथ नामक एका व्यक्तीने विश्वनाथ नामक एका वाण्याकडे काम विचारले.

विश्वनाथ म्हणाला–"मी तुला आपल्या दुकानातच नोकरी देतो, परंतु एका अटीवर, मी जे काम सांगेन ते तू केले पाहिजेस." रंगनाथाने ते मान्य केले.

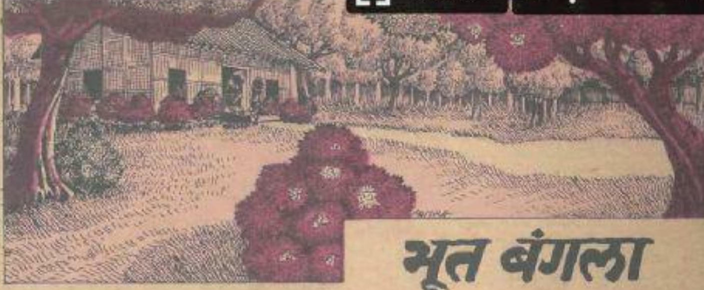
"तरमग ऐक. माझे शेजारी दुकानदार मधूनमधून आपल्या गावी जातात. तेव्हा तुला त्यांच्या दुकानातर काम करावे लागेल. परंतु जी विक्री होईल त्यातला थोडा वांटा मला आणून दिला पाहिजेस; शिवाय तू त्यातला वांटा काढतो आहेस ह्या गोष्टीचा त्या दुकानदाराला संशय येता कामा नये. समज तू कैद झालास तर तुला स्वतःचा अपराध मान्य करावा लागेल; समजले?" विश्वनाथने विचारलं.

रंगनाथाने ती अटसुद्धा मान्य केली. तेव्हा विश्वनाथ म्हणाला–"तरमग तू निघून जा"

"कां बरे?" रंगनाथाने चकित होऊन विचारले.

"कारण तुझी वृत्तीच चोरी करण्याची आहे. माझ्या गैरहजेरीत तू विश्वासपूर्वक काम करशील याची खात्रीच काय?" विश्वनाथाने विचारले.

भूत बंगला

राघवराव नावाच्या जमिनदाराची गावाच्या वेशीवर एक रिकामी जमीन होती. ती जमीन रामू नावाच्या एका वयस्कर माणसाने भाड्याने घेतली आणि भाडेचिट्ठीत भाड्याची रक्कम लिहून दर महिन्याच्या पहिल्या आठवड्यात देण्याचे कबूल केले; त्याने असेही लिहून दिले की जर त्याने एक वर्षभर भाडे दिले नाही तर जमीन मालकाला परत मिळेल. जमिनीवरचा हक्क आपोआप नाहीसा होईल.

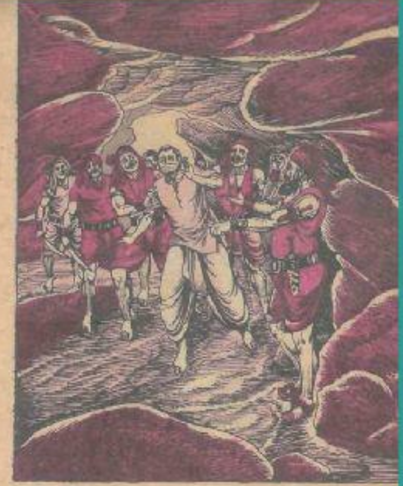
रामू एकटाच होता. तो कोणाला भेटत नसे की कोणाशी बोलत नसे. त्याने त्या रिकाम्या जमिनीत एक सुंदर बंगला बांधला. ती एक मोठीशी पर्णकुटीच होती. बांबूच्या भिंती होत्या व छप्पर कवलारू होते. तो एकटाच त्यात राही. त्याने त्या बंगल्याच्या चारी बाजूला सुंदर बागबगिचा लावला. फुलझाडे व फळझाडे वाढल्यावर बंगला सुंदर दिसे. परंतु तो बंगला आत जाऊन कधी कोणी पाहिला नव्हता; पाहण्याचे भाग्य कोणालाही लाभले नव्हते, तेवढे साहस सुद्धा नव्हते.

रामू स्वतःच सैंपाक करी, महिना संपायच्या आतच जमिनदाराला भाडे नेऊन देई. तो रहायला लागून दोन वर्षे झाली असतील. लोकांना रामूच्या एकलकोंडेपणाविषयी कौतुक वाटे. बंगला आतून कसा आहे, रामू एकटा कां राहतो, बंगल्यात काय होतं वगैरे गोष्टी विषयी कुतूहलही गावकऱ्यांच्या मनात होते. लोकांचा असा समज होऊ लागला होता की रामू एकटा रहात नसून त्याच्याबरोबर भुते राहतात. म्हणून कोणी एकटा दुकटा बंगल्याच्या जवळपास जायला धजत नसे.

एकदा सबंध महिना लोटला तरी रामू संवयीप्रमाणे भाडे द्यायला आला नाही. आठवडा गेला, महिना गेला तरी रामू फिरकला नाही. तेव्हा जमिनदाराने चौकशीला नोकरांना पाठविले. नोकरांनी बंगल्याबाहेरून हाका मारल्या. परंतु उत्तर आले नाही. दाराला कुलूपसुद्धा नव्हते. म्हणून नोकर धीर करून आत गेले. घरातले सामान जागच्या जागी ठेवलेले होते. परंतु आत कोणी माणूस दिसेना. दिवसभर नोकर वाट पहात बंगल्याबाहेर बसून राहिले. संध्याकाळपर्यंत रामू फिरकला नाही तेव्हा घराला कुलूप लावून नोकरांनी सर्व हकीगत मालकाला सांगितली.

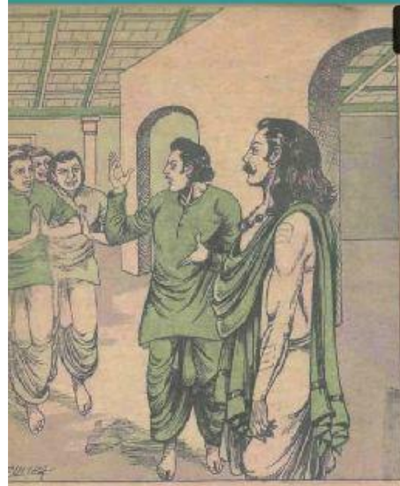
एक वर्ष लोटले, रामूचा पत्ताच नाही. जमिनदाराने विचार केला की बंगला ताब्यात घेऊन युवासमाजाच्या कार्यालयासाठी द्यावा. परंतु लोकांना त्या बंगल्यात पाऊल टाकायला भीती वाटे. त्यांना वाटे की तो बंगला म्हणजे भुतांचा अड्डा आहे. त्यांनीच रामूला नाहीसे केले असावे. रात्री भुते जमतात व बंगल्यात धुमाकूळ घालतात असे सर्वांना वाटे. परंतु वास्तविक गोष्ट अशी होती :–

रामूचे खरे नाव कालीपद होते. त्याची दुसऱ्या एका जिल्ह्यातल्या चोरांशी मैत्री होती. त्या चोरांच्या टोळीने एकदा एका जमिनदाराच्या घरात दरोडा घातला आणि चोरीचा माल रामच्या घरी आणून तो

सुरक्षितपणे ठेवायला रामूला सांगितले. रामू त्यातले सर्व पैसे व दागदागिने उचलून पळून गेला आणि दूर जमिनदाराच्या या गावी जाऊन राहू लागला. त्याने आपले नाव बदलून जमिनदाराची रिकामी जागा भाड्याने घेतली व तेथे बंगला बांधून राहू लागला. तो सर्व पैसे व दागिने नेहमी एका पेटीत घालून पेटी उशाशी ठेवून झोपत असे. खूप सावधगिरीने तो त्या पेटीचे रक्षण करीत असे.

परंतु चोर स्वस्थ कसे बसणार? चोरांनी खूप शोध केला आणि शेवटी रामू रहात असे ती जागा त्यांना सांपडली. त्यांनी रामूला, म्हणजे कालीपदला धरून नेले.

त्यांची राहण्याची एक गुप्त जागा होती. तेथे ते कालीपदला, त्याने दिलेल्या धोक्याबद्दल कालीच्या पायासमोर बळी द्यायच्या तयारीत असता पोलीसांना गुप्त जागेचा पत्ता लागला. त्यांनी सर्व चोरांना कैद केले. अशातऱ्हेने रामूचा जीव वाचला.

तिकडे जमिनदाराच्या गावी मानस नावाचा एक कालेजात शिकणारा विद्यार्थी होता. तो उन्हाळयाच्या सुट्टीत घरी आला तेव्हां जमिनदाराने भूतबंगला युवासमाजाच्या कार्यालयासाठी देऊ केला असल्याचे त्याला कळले. परंतु भुतांच्या भीतीने तो तसाच रिकामा पडून होता. विज्ञानशास्त्राची माहिती असणाऱ्या कोणाही व्यक्तीचा भुतांखेतांवर विश्वास बसणे शक्यच नाही. म्हणून मानस तो बंगला कसा मिळवावा याचा विचार करू लागला. खेडेगावातली तरुण मंडळी अंधविश्वासामुळे त्याचे म्हणणे कबूल करणार नाहीत, हे त्याला माहीत होते. म्हणून काहीतरी उपाय करून तो अंधविश्वास काढून टाकला पाहिजे.

असा विचार करून मानसने युवा समाजाचा पुढारी सुरजित याला सर्व काही सांगून जमिनदाराने देऊ केलेला बंगला युवासमाजाला मिळवून देण्याची खटपट करण्याचे ठरविले. "परंतु त्या आधी त्या बंगल्यातून भुतांना पळविले पाहिजे!" मानस म्हणाला.

भुतांना पळवितां आले तर आपल्याला मजेत त्या बंगल्याचा उपयोग करता येईल." सुरजित म्हणाला.

"तरमग भुतांना पळवून लावणारा कोणी मांत्रिक नाही का रे आपल्या गावात?" मानसने विचारले.

"आहेत म्हणे, ती सर्व निरुपयोगी माणसं आहेत?" सुरजित म्हणाला.

"मला माहीत आहे एक माणूस. त्याच्या मदतीने हे काम फत्ते होईल." मानस म्हणाला.

युवासमाजाने ते मान्य केले.

दोन दिवसांनी मानस शहरातून सत्यानंद नावाच्या एका भूत वैद्याला बोलावून घेऊन आला. त्या भूत वैद्याचे केस पिंजारलेले होते. त्याच्या अंगावरचे सर्व कपडे लाल भडक होते. मानस आपल्या मित्रांना त्याची ओळख करून देत म्हणाला–"हे एक प्रख्यात भूतवैद्य आहेत. यांनी आतांपर्यंत अनेक भुते उतरविली आहेत."

दुसऱ्या दिवशी शनिवार होता. त्याच दिवशी भूतबंगल्यातील भुतांना पळविण्याचे ठरले. बंगल्यात व बाहेर फुलांचा सडा घालण्यात आला. नंतर भूतवैद्य गावकऱ्यांना म्हणाला–"मित्र हो! या घरातले भूत जातीने ब्राह्मण आहे. मी त्याला संतुष्ट करून त्याने हा बंगला सोडून निघून जावे असे सांगण्याचे ठरविले आहे. त्याला मी या बाटलीत भरून, बाटली पाण्यात फेकून देणार आहे, म्हणजे त्याच्या आत्म्याला शांतिलाभ होईल. तुमची सर्वांची परवानगी असेल तर ते मी करणार आहे. तरमग बोला, तुमची परवानगी आहे का?"

सर्वजण म्हणाले–"कबूल, तसंच करा. आम्हांला हरकत नाही, उलट आनंदच होईल." सत्यानंदचा पोशाख आणि बोलण्याची रीत यांचा सर्वांच्या मनावर चांगलाच परिणाम झाला होता.

सत्यानंदसमोर एक रुंद तोंडाची बाटली ठेवण्यात आली. त्याच्या जवळ एक केळे होते. बाटलीची रुंदी तिच्या तोंडापेक्षा थोडी जास्त होती. काही तरी गुप्तलिपीत

लिहिलेला एक मोठा कागद सत्यानंदने घेतला. त्यावर लिहिलेला मंत्र वाचला आणि तो कागद बाटलीत घातला. त्यावर थोडेसे तेल टाकले आणि तो कागद पेटल्यावर एक केळे घेऊन वरच्या बाजूने केळे थोडे सोलले आणि सोलला गेलेला भाग बाटलीत घातला. केळे तोंडावर उभे राहिले. परंतु सत्यानंद मंत्र म्हणू लागल्याबरोबर केळे बाटलीत सरकू लागलेले पाहून सर्व लोक चकित झाले त्यांना वाटले की बाटलीतले भूत केळे आत ओढून घेत आहे. लौकरच सर्व केळे बाटलीत गेले आणि साल बाहेर पडली.

त्यानंतर सत्यानंदने बाटलीचे बूच लावले व म्हणाला–"आतां भूत माझ्या हातात आहे. बंगल्याचा ताबा त्याने सोडला आहे. आता वाटेल त्याने बेफिकीर होऊन बंगल्यात रहायला हरकत नाही." असे सांगून तो स्वतः उभा राहिला व बंगल्यात गेला. तेव्हा सर्वांची भूत बाटलीत बंद झाल्याची खात्री पटली.

त्याच दिवशी संध्याकाळी त्या बंगल्यात युवासमाजाचे कार्यालय उघडले. उद्घाटन समारंभाचे अध्यक्ष स्थान स्वतः जमिनदार साहेबांनी भूषविले होते.

घरी परतल्यावर मानसने सत्यानंदला विचारले–"काय हो! भुताला कैद करण्याचा हा प्रयोग म्हणजे काय? केळे बाटलीत जाऊ लागलं ते पाहून इतरांबरोबर मीसुद्धा चकित झालो. बाटलीत जी उष्णता उपन्न झाली तीमुळे बाहेरच्या हवेचा दाब वाढून केळे आत गेलं का?"

सत्यानंद वास्तविक मानसाच्या एका सहपाठी मित्राचा चुलता होता. त्याचे ते केस आणि लाल कपडे भाड्याने आणलेले होते.

मानसने विचारलेला प्रश्न ऐकून सत्यानंद हसत म्हणाला–"होय मानस! बाटलीत कागद पेटल्यावर आतली हवा तापून विरळ होते. तोंडावर केळे ठेवल्यावर आतली हवा गार होते व आकुंचित होते. तेव्हां बाहेरच्या हवेचा दाब पडल्याने केळे आत ओढले जाते.

महाबली हनुमान

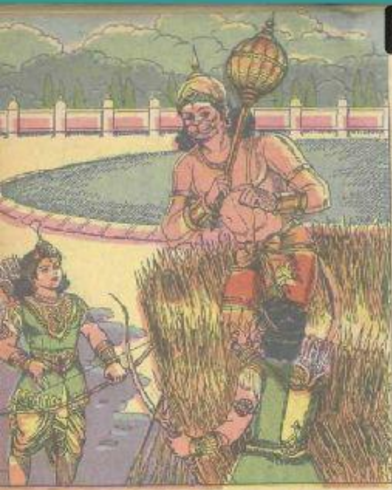
हनुमान अयोध्येच्या वाटेवर वाल्मीकि-आश्रमात उतरला आणि मुनीश्वरांना नमस्कार करून त्याने विचारले–"महात्मन्! असं कसं काय घडलं हो हे सर्व?"

वाल्मीकि स्मित करून म्हणाले–"हनुमंता! अरे हे मी तुला सांगायला हवं का, तुला सर्व कळलं आहे! शंबुकासारख्या निरपराध्यांचे अधिकाऱ्यांच्या अत्याचारामुळे कसे बळी पडतात? राज्याची सूत्रे हलविणाऱ्या बिचाऱ्या राजाला आपल्या माथी अनेक पापे कशी बांधून घ्यावी लागतात? पापी व विष ओकणाऱ्या सामान्य प्रजेच्यासाठी त्याला कसा कसा त्याग करावा लागतो, याचे प्रत्यक्ष प्रमाण म्हणून हे सर्व घडलं! मी आणखी काय सांगू?"

हनुमानाने वाल्मीकिआश्रमात सीता रहात असे ते कुटीर आणि लवकुश धनुर्विद्या शिकत असतां त्यांनी सोडलेल्या बाणांमुळे विद्ध झालेले वृक्ष फार कौतुकाने पाहिले. सीता हिंडेफिरे त्या जमिनीवरची धूळ आपल्या माथी लावून हनुमानाने अयोध्येच्या दिशेने उड्डाण केले.

हनुमान आकाशमार्गे उडत अयोध्येला आला आणि राजभवनासमोरच्या उद्यानात उतरला.

तेथे लवकुश धनुर्विद्येचा खेळ खेळत होते. त्या दोघांच्या मधोमध बाणांचा एक स्तंभ राजभवनाएवढा उंच उभा झाला होता. लवकुशांनी हनुमानाला पाहिले व डोळ्यांच्या खुणा करून काय करायचे ते

ठरविले आणि हनुमंताच्या चारीबाजूला बाणांचं एक कुंपण उभे केले.

लवने दरडावून हनुमंताला विचारले– "कोण रे तू?"

लवकुशांच्या चेहऱ्याकडे हनुमान कौतुकाने पाहात राहिला. लवाचा चेहरा सीतेसारखा तर कुशाचा अगदी रामासारखा होता. हनुमान स्मित करून म्हणाला–"मी हनुमान! रामाच्या दर्शनाला आलो आहे!"

"तू हनुमंताचे रूप धारण करून आलेला मायावी राक्षस कशावरून नसशील? मारीचचे तुझ्याशी काही नाते आहे का?" असे म्हणत लवाने धनुष्यावर बाण चढवून नेम धरला.

लवाला थोडा शांत रहायला सांगून कुशने रामासारख्या गोड शब्दात विचारले–"तू हनुमान आहेस हे आम्हांला कसे कळायचे? ते सिद्ध करीपर्यंत आम्ही तुला जागचे हलू देणार नाही."

"तुझा प्रताप ऐकला आहे, तो प्रत्यक्ष दाखव. प्रथम तुझं विराट रूप पहायचं आहे!" लव म्हणाला.

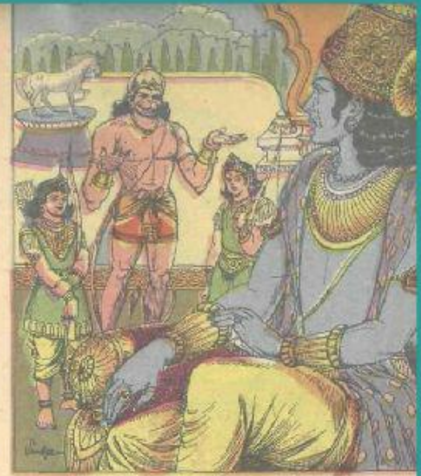
हनुमानाने आपला देह वाढविला व दोघांना प्रेमाने उचलून पोटाशी धरले. नंतर त्यांना आपल्या पाठीवर बसवून आकाशात उड्डाण केले आणि सरयू नदी आणि अयोध्येचे दृश्य आकाशातून दाखविले. नंतर त्याने त्यांना जमिनीवर ठेवून सीतेला दाखविले होते तसे आकाशाएवढे आपले विश्वरूप दाखवून शेपटी वाढवून चारीबाजूला भिंत उभी केली. नंतर लवकुशांना खांद्यावर बसवून म्हणाला– "मैरावणाचा संहार केला तेव्हा रामालक्ष्मणांना असेच खांद्यावरून घेऊन आलो होतो." असे सांगून दोघां मुलांना चारीबाजूला फिरवून भिंत दाखविली.

लवकुशांनी हनुमंताला नमस्कार केला व स्मित करून म्हणाले–"हनुमंता, तुझा प्रताप स्वतःच्या डोळ्यांनी पहायला मिळावा म्हणून तुला आम्ही अडविले. आम्हांला क्षमा कर."

"तुमची इच्छा पुरी व्हावी म्हणून तर मी तुम्हांला खेळविले!" हनुमान म्हणाला. नंतर दोघांनी हनुमंताचा एकेक हात धरला व त्याला रामाकडे घेऊन गेले.

हनुमंताला पाहतांच रामाच्या तोंडातून दु:खावेगाने शब्दच उमटेना. डोळ्यातून घळघळा अश्रुधारा सुरू झाल्या. हनुमान रामाला गुढगे टेकून नमस्कार करीत म्हणाला–"रामा! तू सामान्य माणसासारखा दु:खामुळे स्वत:ला आवरू शकला नाहीस तर कसे? प्रजेचे पालन करणे म्हणजे सुखोपभोग आणि पुष्पशय्येवर लोळणे नाही, पडेल ते लहान थोर, बरे वाईट काम करावे लागते आणि त्याग करावा लागतो ही गोष्ट पुढील काळात जगाला कळावी, यासाठी रामराज्याचे उदाहरण तू घालून द्यावेस म्हणूनच नाही का हे सर्व घडले?" असे सांगून हनुमान गप्प झाला.

"तेव्हा राम म्हणाला–"हनुमंता! तुला भेटून आणि तुझ्या तोंडचे गोड शब्द ऐकून माझं मन हलकं झालं! सीतेच्या अभावी जे दु:ख होत आहे त्याच बरोबर हा अश्वमेध यज्ञ अपुरा राहतो की काय अशी भीती वाटत आहे. यज्ञाचा घोडा यावेळी मणिपुरात पोचल्याचे कळते. त्या अश्वाचे रक्षण करण्याचा भार मी तुझ्या खांद्यावर टाकीत

आहे. म्हणूनच मी तुला बोलाविले. घोड्याबरोबर माझी तिघी धाकटी भावंडे गेली आहेत. तू त्यांच्या मदतीला जा."

रामाची आज्ञा शिरोधार्य करून हनुमानाने गदा खांद्यावर ठेवली व उड्डाण केले.

हनुमान आकाशमार्गे जात असतां एका दाट अरण्यात एक राक्षस व एक राक्षसीण खूप पिऊन नृत्य करीत असलेले दिसले. हनुमान सूक्ष्म रूप घेऊन त्यांच्या जवळच्या एका झाडावर उतरला आणि गंमत पाहू लागला. राक्षस व राक्षसीण त्या झाडाखाली बसून बोलू लागले :

"शत्रूचा अवशेषही राहू नये असे म्हणतात ते उगीच का? शत्रूचे उरलेले

अंश आपण आहो व शत्रूचे ऋण आपण आज फेडले. होय की नाही कराळकंठा! त्या दिवशी रात्री तू धोबी होऊन तू किती बोललास? मर्मावर आघात केलास." छान राक्षसीण म्हणाली.

"शूर्पणखे! तू छान सूड उगविलास! काय पण छान धोबिणीचे काम बजा- विलेस?" राक्षसाने या शब्दात तिला शाबासकी दिली.

कराळकंठ हा शतकंठ रावणाचा धाकटा भाऊ होता. युद्धात स्वतःचा जीव वांचवून तो थोरला भाऊ शतकंठ याचा वध करणाऱ्या सीतेवर व रामावर सूड उग- विण्यासाठी धोब्याचं रूप घेऊन अयोध्येला येऊन राहू लागला होता. रावणाची धाकटी बहीण शूर्पणखा अजून जिवंतच होती. काकतालीय न्यायाने तीसुद्धा सूड उग- विण्याच्या विचाराने धोबिणीचे रूप घेऊन अयोध्येला येऊन राहू लागली होती. त्यांची परस्परांची गमतीशीर गाठ पडली.

दोघं भूक भागविण्यासाठी अयोध्येच्या वेशीवर कोणी माणूस एकटादुकटा सापडला तर त्याला ठार करून खाण्याच्या हेतूने फिरत असतांना धोबी धोबिणीच्या रूपात परस्परांना भेटली. शूर्पणखेने कराळकंठाला पाहून त्याचा हात धरून ओढून नेले खायला म्हणून. कराळकंठाने विचार केला स्त्रीचे मांस कधी भक्षण करायला पूर्वी मिळाले नव्हते. ते कसे असते हे पहायला मिळेल व भूक भागविता येईल म्हणून तो तिच्याबरोबर गेला तो एक माणूस आहे असे मानून त्याला ठार करून खाण्या- साठी शूर्पणखेने राक्षस रूप धारण केले. "अरे, मी फसलो की! तू राक्षसीणच का?" कराळकंठाने स्वतःची ओळख सांगितली व दोघांनी धोब्याचं जोडपं म्हणून अयोध्येला राहण्याचं ठरविलं. सर्व कपटनाटक पुरे झाल्यावर विजयोत्सवाने ती दोघं या अरण्यात रहात होती.

हनुमान झाडावरून त्यांचं बोलणं ऐकत होता.

कराळकंठ म्हणाला–"त्या वेळी तेथे हनुमान नव्हता म्हणून बरं झालं. नाही तर आपणा दोघांची वळकटी करून आपणां दोघांना आपल्या थोरल्या भावांकडे त्याने पाठवून दिले असते. आपलं नशीब बल- वत्तर म्हणून कोणत्या तरी डोंगरावर जाऊन राहिला होता तो वानर!"

"त्या हनुमंताचे नाव काढू नकोस. त्याचं नाव ऐकलं की मला राग येतो." शूर्पणखा म्हणाली.

"राग नाही, धडकी भरते म्हण की!" दात काढून कराळ म्हणाला.

"माझ्या भावाने माझ्यासाठी सोन्याचा राजवाडा बांधून दिला होता. त्याला आग लावली की त्या शेपुटवाल्याने! त्याच्यामुळे मला तशी भयभीती नाही म्हणा, सबंध अंगाची लाहीलाही होते!" शूर्पणखा स्वतःच्या अंगावर हात फिरवीत म्हणाली. लंकादहन झाले त्या वेळी तिच्या अंगावर एक जळती तुळई पडली तेव्हां तिची पाठ भाजून निघाली होती. कराळकंठ तो व्रण पाहून थट्टेत म्हणाला–"म्हणून तू अंगाची लाहीलाही होते म्हणालीस होय? अजून चुरचुर होत असेल नाही तुझी पाठ? तुझा वाडा जळून गेल्याची ती खूण आहे, समज!" त्याने उडविलेल्या थट्टेमुळे

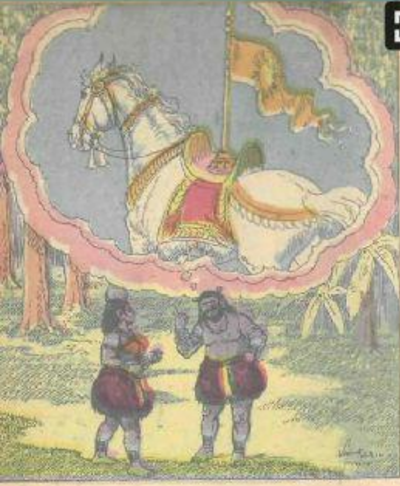

"पुरे झालं, फार शहाणा आहेस बडबड करायला!"

"तसं नव्हे ग, शूर्पणी! त्याचं नाव घेतलं की माझ्या अंगाचा सुद्धा जळफळाट होतो. आमचा सर्वनाश त्यानेच केला!" तो म्हणाला.

"असं बोल! नाही तर तूच मोठा बहादूर म्हणून मोठमोठ्या गप्पा मारू नकोस! त्याची नजर चुकवून तू पळून गेलास, पळपुटा कुठला. शूरासारखं युद्ध करून मरायला काय हरकत होती रे?" शूर्पणखा म्हणाली.

"पळून आलो म्हणून तर सूड उगविणे आपल्याला शक्य झालं; तुझ्यासारखी सुंदर

"चल आतां दूर कोठे तरी जाऊन उरलेलं आयुष्य सुखाने घालवू!" ती म्हणाली.

"आणखी एक काम उरलं आहे. रामाच्या अश्वमेध यज्ञाचा घोडा आहे, तो धरला पाहिजे!" तो म्हणाला.

"छान, मग त्याच्यावर बसूनच जाऊ या." ती म्हणाली.

"तो स्वारी करायचा घोडा नाही वेडे!" तो म्हणाला.

"काय म्हणालास? पुन्हा बोल तर तसे, खबरदार! माझ्या नखांचा पराक्रम काय तो दाखवीन. नाक कान थोडे लहान झाले असले तरी माझ्या रूपात काही कमतरता आली नाही, उलट त्यांचे सौंदर्य वाढले आहे. लक्ष्मणाने नाक कान कापले नसते तर कान लांब आणि नाक मोठे राहिलं असतं आतांच माझं रूप चांगलं झालं आहे. परंतु काय रे इच्छित रूप धारण करून इच्छिलेल्या जागी जाण्याची शक्ती आपल्याला असतांना घोड्याची काय गरज आपल्याला?" तिने विचारलं.

"त्या घोड्याला ठार करायचं!" कराळ म्हणाला.

"घोड्याने काय रे आपलं वाकडे केले?" तिने चकित होऊन विचारलं.

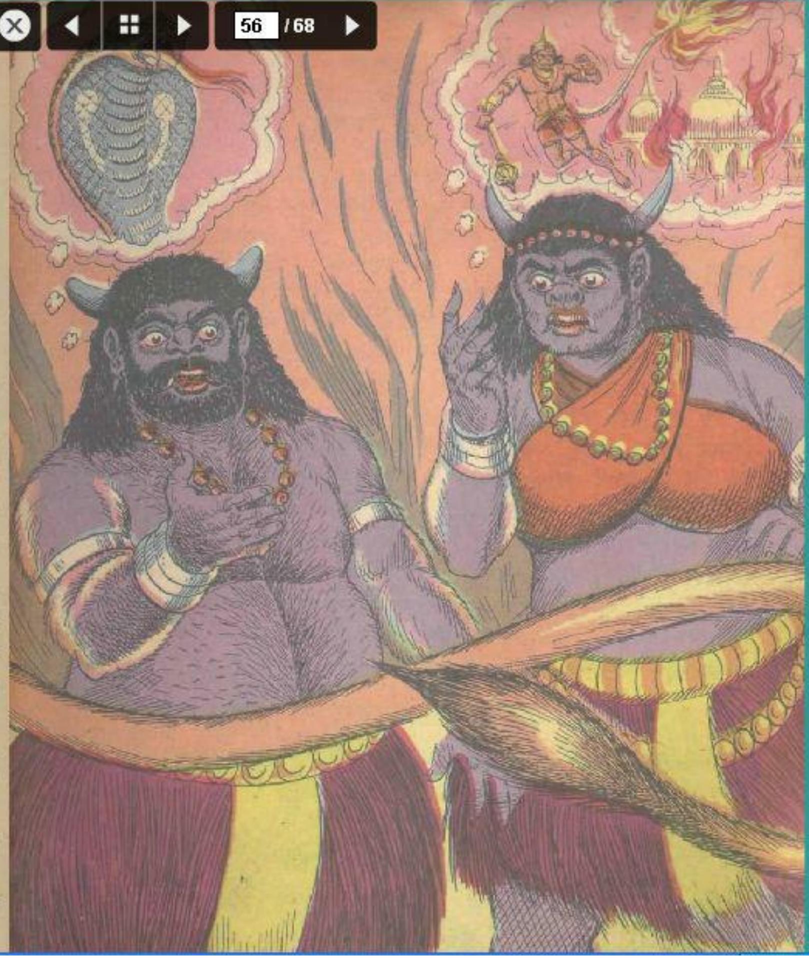
"शूर्पणखे! रामावर सूड उगवायचा! घोडा दिसला नाही तर रामाचा यज्ञभंग होईल. सीता नाही म्हणून त्याचा अर्धा जीव गेला आणि आतां घोडा गेला की उरलेला प्राण जाईल." कराळ म्हणाला.

"तरमग चल, लौकर त्याला ठार करू या. घोड्याच्या डोक्यातलं मांस फार रुचकर असत बरं का!" शूर्पणखा म्हणाली.

"अग खादाड पोरी! तुला खाण्या-शिवाय दुसरं काही सुचतच नाही!" म्हणत कराळ उठून उभा राहिला.

हनुमानाने एक फांदी मोडून त्यांच्या अंगावर टाकली.

"आपल्यावर पुष्पवृष्टी होते आहे की!" शूर्पणखा म्हणाली.

"अग कामरूपिणी! ती पुष्पवृष्टी नाही. झाडांची पानं आहेत." कराळ म्हणाला.

"ते काही असो. तू चल तर लौकर, त्या घोड्याचा समाचार घेऊ या!" असे म्हणत शूर्पणखेने कराळचे दोन्ही हात धरले आणि ती दोघं निघणार इतक्यात हनुमानाने आपली शेपटी वाढवून त्यांच्या वाटेवर आडवी धरली.

"साप, नागसर्प!" कराळ ओरडला.

शूर्पणखा लक्षपूर्वक पाहून ओरडली– "साप नाही, यमाने टाकलेला पाश आहे! हनुमंताची शेपटी आहे!"

"तू तरी काय बोलते आहेस? इकडे हनुमान कोठून येणार? काही पाहिलं की तुला हनुमान दिसतो!" कराळ म्हणाला.

"मला चांगली ओळख आहे, त्या शेपटीची. लंकेला आग लावणारी ही शेपटी आहे." थरथर कापत शूर्पणखा म्हणाली. शूर्पणखा म्हणाली ते ऐकून कराळ पळून जाण्याच्या खटपटीत असता

पळून जाणार का रे तू?"

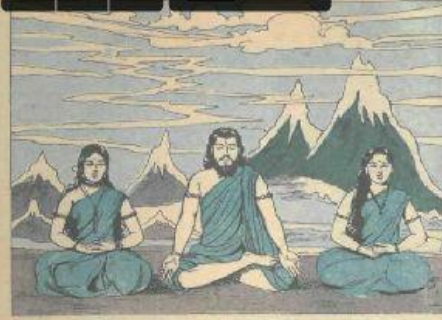
तितक्यात भयंकर रूप धारण करून हनुमान समोर उभा राहिला. त्यांना पाहून ते राक्षस जोडपे पळू लागले तेव्हां हनुमंताने एक मोठा खडक उचलून त्यांच्या अंगावर फेकला. त्याच्या खाली चेंगरून ते जोडपे ठार झालं. अज्ञातऱ्हेने शत्रूच्या अवशेष नष्ट झाल्याबद्दल हनुमंताला अपार आनंद झाला. त्याने सिंहनाद करून पुन्हा उड्डाण केले आणि मणिपुरच्या दिशेने निघाला.

हनुमान आकाशमार्गे जात असता अनेक धारा होऊन वहात सुंदरवनातून वाहणारी गंगानदी त्याने पार केली आणि मणिपुराच्या परिसरातल्या भागात तो आला. दूर ब्रह्मपुत्रा नदी चांदी वितळून वहावी तशी चकाकत वहात असलेली दिसली.

इतक्यात मणिपुर राजधानीच्या वेशीवर एक वीज चमकली आणि कडाडून खाली पडल्यासारखी भासली. हनुमान विद्युत्-वेगाने त्या बाजूला गेला.

गंगावतरण

एके काळी अयोध्येचा राजा सगर यास्ना केशिनी आणि सुमती नावाच्या दोन बायका होत्या. पुत्रप्राप्तीसाठी सगराने हिमालय पर्वतात जाऊन तपश्चर्या केली.

त्याचे फळ म्हणून केशिनीला असमंज नावाचा मुलगा झाला. सुमतीच्या पोटी एक पिंडच जन्मला. तो फुटल्यावर त्याचे एक हजार मुलगे झाले.

सगराने अश्वमेध यज्ञ करण्याचे ठरवून घोडा सोडला. सगराचा वाढता प्रताप न पाहवल्यामुळे इंद्राने यज्ञाचा घोडा पळवून तो पाताळ लोकात कपिल मुनींच्या आश्रमात लपवून ठेवला.

आपला घोडा अदृश्य झाल्याचे कळल्यावर सगराने त्याला शोधून आणायला आपल्या हजार मुलांना पाठविले. त्यांनी दश दिशांना जाऊन शोध काढला. परंतु घोड्याचा पत्ता लागेना.

शेवटी त्यांनी पृथ्वी खणली आणि पाताळ लोकात गेले. तेथे त्यांना घोडा दिसला. ते घोड्याला धरायला जात असता कपिल मुनींनी रागाने त्यांच्याकडे पाहिले व त्यांना भस्म केले.

बराच काळ लोटला तरी मुलं परतली नाहीत. तेव्हा सगराने असमंज याच्या अंशुमंत नावाच्या मुलाला त्यांच्या शोधार्थ पाठविले. अंशुमंत पाताळ लोकी गेला. त्याने कपिल मुनींची क्षमा मागून घोड्याला परत आणले. परंतु भस्मीभूत झालेल्या सगरपुत्रांना जिवंत करून घेऊन येणे त्याला साध्य झाले नाही. त्यासाठी देवलोकांतून

ते काम करण्याचा यत्न अंशुमंताचा मुलगा दिलीप याने केला. परंतु त्याला ते शक्य झाले नाही. त्याचा मुलगा भगीरथ याने दीर्घकाल तपश्चर्या करून गंगेला पृथ्वीवर आणण्यासाठी ब्रह्मदेवाकडून वर प्राप्त केला.

परंतु गंगेचा प्रवाह इतका जोराचा होता की तो धारण करणे पृथ्वीला शक्य नव्हते. तो धारण करण्याची शक्ती एकट्या शंकराला होती. भगीरथाने शंकराची आराधना करून त्याचा सहकार संपादन केला.

हिमालय पर्वतात गंगेचा प्रवाह धारण करायला शंकर उभा राहिला. गंगा त्याच्या जटांत पडली आणि तिचा जोर कमी झाल्यावर पृथ्वीवर उतरली.

पृथ्वीवर उतरल्यावर गंगा उत्साहाने पर्वतावरुन वेगाने उतरत धावत जह्नु ऋषींच्या आश्रमात शिरली आणि तिने त्यांचे अग्निहोत्र विझविले.

जह्नु ऋषींना तिचा राग आला व त्यांनी तिचे सर्व पाणी पिऊन टाकले. भगिरथाने फार विनंती केल्यावर त्यांनी तिला आपल्या कानातून जायला वाट दिली. अशा तऱ्हेने गंगेला जाह्नवी नाव प्राप्त झाले.

शेवटी गंगा भगीरथाबरोबर समुद्रात पोचून पाताळ लोकात गेली आणि दीर्घकालापासून भस्मीभूत झालेल्या सगरपुत्रांवरुन वाहू लागली व त्यांचा उद्धार केला. भगीरथाचा प्रयत्न यशस्वी झाला.

गोष्ट मथळा चढाओढ

या गोष्टीला सुंदर मथळा सुचवून रु. २५ मिळवा!

?

उजाडण्याची वेळ होती. अद्याप लोकांची येजा सुरू झाली नव्हती. एक अवधूत समाधिस्थ स्थितीत वाटेत आडवा बसलेला होता.

त्याच वेळी एक चोर त्या बाजूला आला. अवधूताला पाहून व त्याला चोर समजून तो चोर म्हणाला–"काय रे, मूर्खा! उजाडल्यावर चोरी करून असा देहभान विसरून बसल्या बसल्या झोपला आहेस का? कोणी तुला पाहील त्या आधी घरी निघून जा!" असे सांगून त्याला जागा करुन चोर निघून गेला.

त्यानंतर एक दारुड्या त्या बाजूला आला. तो अवधूताला म्हणाला–"प्यालास तर प्यालास, परंतु घरी जायची शुद्ध राहू नये आणि रस्त्यात पडून राहण्याइतकी पितात का रे?" असा रागावून दारुड्या निघून गेला.

त्यानंतर आणखी एक अवधूत त्या बाजूला आला. समाधिस्थ व्यक्ती आणखी कोणी अवधूतच आहे, हे ओळखून त्याच्या कानात प्रणव मंत्र म्हणून त्याचे पाय धरू लागला.

★ ★ ★

वरील गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मथळा विचार करून एका कार्डावर स्वत:च्या पत्त्यासह लिहून "गोष्ट मथळा चढाओढ", 'चांदोबा', चंदामामा प्रकाशन, २ व ३ अर्काट रोड, वडपळणी मद्रास ६०००२६ या पत्त्यावर पाठवा.

१० जून १९७८ च्या आत पोस्टकार्ड पोंचले पाहिजे. त्या कार्डावर 'फोटो चढाओढ परिचय' देता कामा नये.

चढाओढीचा निकाल ऑगस्ट १९७८ च्या चांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

एप्रिल महिन्यातल्या चढाओढीचा निकाल (मथळा) "धंद्यातील कसब"